

Μνήμων

Τόμ. 9 (1984)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΑΛΕΞ. ΚΙΤΡΟΦ: 'Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ● Η. FLEISCHER — ΑΡ. ΣΤΕΡΓΕΛΛΗΣ (έπιμ.): 'Ημερολόγιο Φαίδωνα Μαηδώνη (24.6-10.9. 1944) ● LARS BÆRENTZEN: 'Η λαϊκή ύποστήριξη του ΕΑΜ στο τέλος της Κατοχής ● Γ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ: Πολιτικές προοπτικές και δυνατότητες μετά την απελευθέρωση ● Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: 'Εταιρεία 'Ελληνικής 'Ατμοπλοίας (1857-1869). 'Υποθέσεις έρευνας και προβληματική ● Γ. ΜΠΑΦΟΥΝΗΣ: Γάμοι στην 'Ερμούπολη (1845 - 1853). Δημογραφικά φαινόμενα μίας μοντέρνας πόλης του ελληνικού 19ου αιώνα ● Μ. ΧΡ. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ: «'Ο θάνατος του Δημοσθένους» του Ν.Σ. Πίκκολου και ό Γρηγόριος Παλαιολόγος ● Α. ΠΟΛΙΤΗΣ: 'Ο πεζός λόγος. Δύο μαρτυρίες για τό 1945

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1978

ΑΘΗΝΑ 1984

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΦ

doi: [10.12681/mnimon.207](https://doi.org/10.12681/mnimon.207)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΙΤΡΟΦ Α. (1984). Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ». *Μνήμων*, 9, 1–32.

<https://doi.org/10.12681/mnimon.207>

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΕΦ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ
ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ»¹

Είναι γνωστό πώς στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, ή ελληνική κυβέρνηση και ο αρχηγός του ελληνικού κράτους Γεώργιος Β' (1890 - 1947) καθώς και τμήματα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων έγκαταστάθηκαν στην Αίγυπτο. Είναι επίσης γνωστό πώς η εμφάνιση του Έθνικου Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) στην Ελλάδα είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία φιλοεαμικού ρεύματος στην Αίγυπτο που κατέληξε στα κινήματα μέσα στις ένοπλες δυνάμεις τον Απρίλιο του 1944. Τα γεγονότα αυτά έχουν απασχολήσει μεγάλο αριθμό από πολιτικούς και στρατιωτικούς μελετητές και τώρα τελευταία γίνονται αντικείμενο μιας, πιδ συστηματικής, ιστορικής έρευνας.² Οί μέχρι τώρα μελέτες έχουν ασχοληθεί — όπως είναι φυσικό — με την κυβέρνηση και τις ένοπλες δυνάμεις και συνεπώς δέν έχει φωτιστεί ακόμη ίκανοποιητικά ή στάση τής πολυάριθμης ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο. Έδω δέ φιλοδοξούμε παρά να κάνουμε μιά μικρή συμβολή στην αξιολόγηση του ρόλου τής παροικίας την περίοδο εκείνη, εξετάζοντας μιά παροικιακή οργάνωση που σχηματίστηκε τδ 1943 με σκοπό τή διάδοση των θέσεων του ΕΑΜ στον παροικιακό χώρο· πρόκειται για τόν «Έθνικδ Απελευθερωτικό Σύνδεσμο» (ΕΑΣ).³

1. Τδ άρθρο αυτό στηρίζεται στη διατριβή μου για Μ. Α. 'Ιστορίας, με τίτλο : *Anglo - Greek Relations and the Greek Situation in Egypt 1941 - 1944* που υποστηρίχθηκε στο πανεπιστήμιο του Keele στην Άγγλία τδ 1979. Ευχαριστώ τούς Α. Παναγιωτόπουλο και Κ. Παπαδόπουλο για τις παρατηρήσεις τους που βοήθησαν στην καλύτερη έπεξεργασία του άρθρου.

2. Βλέπε Η. Fleischer, "The 'Anomalies' in the Greek Middle East Forces, 1941 - 1944", στο *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμ. V, άρ. 3, 1978 και Ρ. Papastratis, *British Foreign Policy Towards Greece During the Second World War*, άδημοσίευτο Phd Πανεπιστημίου του Λονδίνου, 1978.

3. Οί δύο σπουδαιότερες δημοσιευμένες πηγές για τόν ΕΑΣ είναι : Γ. Άθανασιάδης, *Η Πρώτη Πράξη τής Έλληνικής Τραγωδίας*, Έλεύθερη Ελλάδα 1971 και Στρ. Τσίρκας, «Η Πνευματική Άντίσταση στη Μέση Άνατολή», στην *Επιθεώρηση Τέχνης* άρ. 87 - 88, Μάρτιος - Άπρίλιος 1962.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ἡ στενὴ παρακολούθηση τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνικοῦ κέντρου ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς Αἰγύπτου ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς μορφές μὲ τὶς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ σύνδεση τῆς παροικίας μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πλειοψηφία τῆς παροικίας, ποὺ ἀριθμοῦσε συνολικὰ τὸ 1937 πάνω ἀπὸ 100.000 κατοίκους,⁴ εἶχε ταχθεῖ στὸ πλευρὸ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, κι ἀργότερα στὸ πλευρὸ τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ὁ ἄστικὸς ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ Βενιζέλου ταίριαζε μὲ τὴν ὀργανικὰ φιλελεύθερη οἰκονομικὴ λειτουργία τῆς παροικίας ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ πλούσιοι ἔμποροι, μεταπράτες καὶ βιομήχανοι. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ἡ μοναρχία καὶ τὸ Λαϊκὸ κόμμα δὲν εἶχαν ἐρείσματα στὴν παροικία. Κι ἔτσι, ἔχουμε καὶ στὴν Αἴγυπτο ἀντανάκλαση τοῦ ἔθνικοῦ διχασμοῦ ποὺ ἦταν τὸ καθοριστικὸ στοιχεῖο στὴν ἑλλαδικὴ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ μεσοπολέμου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἡ ἐμφάνιση ἑνὸς μαζικοῦ ἔθνικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο στρέφει τὴν προσοχὴ τῶν παροίκων στὴ διασφάλιση τῆς παρουσίας τῶν κοινοτικῶν τους ὀργανώσεων, σχολείων, ἐκκλησιῶν καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων, καὶ ἀπευθύνονται στὸ ἑλληνικὸ κράτος ζητώντας νομικὴ κάλυψη.⁵ Οἱ Κοινότητες δὲν θὰ ἀργήσουν νὰ ἀπευθυνθοῦν καὶ πάλι στὸ ἑλληνικὸ κράτος γιατί ἀντιμετωπίζουν οἰκονομικὰ προβλήματα μὲ τὴν ὑπερφόρτωση τῶν σχολείων καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων μὲ ἀπόρους παροίκους.⁶ Ἔτσι, παράλληλα μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς παροικίας μὲ τὰ ἑλληνικὰ πολιτικὰ κόμματα παρατηρεῖται μιὰ αὐξανόμενη ἐπαφὴ τῶν κοινοτικῶν ὀργανώσεων μὲ τὸ ἑλληνικὸ κράτος.

Στὴ δεκαετία τοῦ 1930 οἱ διεθνεῖς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Εὐρώπη, ἡ ἐπιστροφή τοῦ Γεωργίου Β' στὴν Ἑλλάδα τὸ 1935 καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς δικτατορίας τῆς 4ης Αὐγούστου ἐπιφέρουν μίαν ὄξυνση στὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις στὴν παροικία. Μιὰ ἀπὸ τὶς συνέπειες ἦταν ἡ ἀνάπτυξη ἑνὸς εἰρηνιστικοῦ καὶ κατόπιν ἀντιφασιστικοῦ κινήματος ποὺ ὅπως θὰ δοῦμε ἀπετέλεσε τὸν πρόδρομο τοῦ ΕΑΣ. Ἀλλὰ, παράλληλα, καὶ οἱ αἰγυπτιακὲς πολιτικὲς διαδικασίες ἐπέδρασαν καθοριστικὰ πάνω στὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὴν Αἴγυπτο. Στὴ δεκαετία τοῦ 1930, καρποφόρησαν οἱ προσπάθειες τοῦ ἔθνικοῦ κινήματος γιὰ περισσότε-

4. Βλέπε *Annuaire Statistique de l'Egypte 1937*, Κάιρο 1938. Ὁ ἀριθμὸς δίνεται κατὰ προσέγγιση γιατί οἱ προπολεμικὲς ἀπογραφές στὴν Αἴγυπτο δὲν εἶναι ἀκριβεῖς καὶ ἐπίσης γιατί δίνεται ὁ ἀριθμὸς ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ εἶναι δύσκολος ὁ ὑπολογισμὸς τῶν ἑλλήνων μὲ ξένη, κυρίως αἰγυπτιακὴ, ὑπηκοότητα.

5. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Ἀλεξανδρείας. Ἀντίγραφα Ἐπιστολῶν 1919 - 1920, τόμος Β - 20, σσ. 136 - 140.

6. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Ἀλεξανδρείας. Ἀντίγραφα Ἐπιστολῶν 1935, τόμος Β - 65, σσ. 224 - 233 καὶ 136 - 141.

ρη ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ περιορισμὸ τῶν προνομίων τῶν ξένων στὴ χώρα. Μὲ τὴν ἀγγλο - αἰγυπτιακὴ συμφωνία τοῦ 1936 ἀποσύρθηκαν τὰ βρετανικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ ἔδαφος, μ' ἐξαίρεση τὴν περιοχὴ τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, καὶ ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν εὐθῦνη πού εἶχε νὰ προστατεύει τὰ συμφέροντα τῶν ξένων στὴν Αἴγυπτο. Τὸ 1937 καταργήθηκαν οἱ διομολογήσεις, τὰ εἰδικὰ πρόνοια τῶν ξένων.⁷ Ἡ πορεία τῶν ξένων παροικιῶν ἦταν ἐξαρτημένη πλέον ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς ἡ ἴδια Αἴγυπτος δὲν ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸ, βρετανικὸ κυρίως κεφάλαιο. Ἡ κατάστασις αὐτὴ διήρκησε δύο χρόνια μονάχα, γιατί ξέσπασε ὁ Δεῦτερος Παγκόσμιος πόλεμος.

Ὁ πόλεμος ἄλλαξε ριζικὰ τὴν κατάστασις στὴν Αἴγυπτο γιατί ἡ ἀγγλο - αἰγυπτιακὴ συμφωνία καθόριζε πὼς, σὲ περίπτωσις πολέμου, ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαταστήσει σ' ὀλόκληρη τὴν Αἴγυπτο τὰ στρατεύματά της. Συνεπῶς, ἡ Αἴγυπτος βρέθηκε ξανά κάτω ἀπὸ βρετανικὴ στρατιωτικὴ κατοχὴ, ἔστω καὶ ἂν παρέμενε τυπικὰ οὐδέτερο κράτος, χάνοντας ἔτσι τὴν πολιτικὴ ἀνεξαρτησία της. Αὐτὸ φάνηκε καθαρὰ τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1942 ὅταν ὁ αἰγύπτιος βασιλιάς Φαρουκ ἀρνήθηκε νὰ τοποθετήσῃ στὴ θέση τοῦ πρωθυπουργοῦ ἓνα πολιτικὸ πού εἶχε τὴν προτίμησις τῶν Βρετανῶν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ βρετανοῦ πρεσβευτῆ ἦταν νὰ περικυκλώσει τὰ ἀνάκτορα τοῦ Καΐρου μὲ τεθωρακισμένα καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴ θέλησις τῆς κυβερνήσεώς του, πληροφορώντας τὸν βασιλιά πὼς ἡ ἐναλλακτικὴ λύσις θὰ ἦταν νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸ θρόνον.⁸ Εἶναι φανερὸ λοιπὸν πὼς ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου ὀτιδήποτε πολιτικὸ θέμα πού ἀφοροῦσε στὴν ἑλληνικὴ παροικία βρισκόταν πλέον κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τῶν βρετανικῶν ἀρχῶν στὴν Αἴγυπτο. Ἡ ἐγκατάστασις τῆς ἐξόριστης ἑλληνικῆς κυβερνήσεως στὴ χώρα αὐτὴ δὲν μετέβαλε τὴν ἰδιαίτερον ἐξάρτησις τῆς παροικίας ἀφοῦ σὲ τελικὴ ἀνάλυσις καὶ ἡ ἴδια ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἦταν ἐξαρτημένη ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς. Ἡ παρουσία ὅμως τῆς ἐξόριστης κυβερνήσεως στὴν Αἴγυπτο συνέβαλε ἀσφαλῶς στὸ νὰ ἔρθουν οἱ κάτοικοι τῆς παροικίας σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὶς ἐξελίξεις τῶν ἑλληνικῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἴδρυ-

7. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου τὸν 19ο καὶ 20ο αἰῶνα εἶναι πλουσιώτατη. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ: J. Berque, *L'Egypte Imperialisme et Revolution*, Παρίσι 1974· M. Colombe, *L'Evolution de l'Egypte*, Παρίσι 1951· A. E. Crouchley, *The Economic Development of Modern Egypt*, Λονδίνο 1938· C. Issawi, *Egypt at Mid Century*, Λονδίνο 1950· P. Mansfield, *The British in Egypt*, Λονδίνο 1971· E. R. J. Owen, *Cotton in the Egyptian Economy*, Ὁξφόρδη 1969· P. J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, Λονδίνο 1969.

8. Lord Killearn, *The Killearn Diaries*, Λονδίνο 1975, σσ. 203 - 219.

ση τοῦ ΕΑΜ στήν Ἑλλάδα ἔγινε πολὺ σύντομα γνωστὴ στήν Αἴγυπτο καὶ βρῆκε ἀπήχηση σὲ τμήματα τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων ποὺ βρίσκονταν στὴ Μέση Ἀνατολὴ καθὼς καὶ σὲ ἓνα τμήμα τῆς παροικίας. Στὸ τμήμα αὐτὸ τῆς παροικίας θὰ συγκεντρώσουμε τὴν προσοχὴ μας, ἐξετάζοντας τὶς λειτουργίες του μέσα στὸ γενικὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τοῦ αἰγυπτιακοῦ χώρου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη: τὴ σχέση τῆς παροικίας μὲ τὴν ἐλληνικὴ πολιτικὴ καὶ συγχρόνως τὴν ἐξάρτησή της — σὰν ξένη μειονότητα — ἀπὸ τὴ βρετανικὴ κυριαρχία στήν Αἴγυπτο καὶ ἐπιπλέον τὴ γενικότερη ἐξάρτηση τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὰ εὐρύτερα βρετανικὰ συμφέροντα στὸ χωρὸ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῶν Βαλκανίων.

Ἡ εἶδηση τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940 ἔγινε δεκτὴ μὲ μεγάλη συγκίνηση ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένοι στήν Αἴγυπτο. Ἀκολούθησαν διάφορες κινήσεις γιὰ ὕλικὴ καὶ ἠθικὴ συμπαράσταση στὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδας. Στὰ πλαίσια αὐτὰ σχηματίστηκε ἡ «Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ Ἑλλήνων Ἀλεξανδρείας» ποὺ συγκέντρωσε σὲ διάστημα ἑξή μηνῶν 150.000 αἰγυπτιακὲς λίρες.⁹ Παράλληλα, στάλθηκαν στήν Ἑλλάδα 4 πολεμικὰ ἀεροπλάνα, δωρεὰ εὐπόρων παροίκων¹⁰ καὶ ἄρχισε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1941 μιὰ περιορισμένη ἐπιστράτευση καὶ ἔκκληση γιὰ ἐθελοντὲς μὲ σκοπὸ τὸν σχηματισμὸ ἑνὸς στρατιωτικοῦ τάγματος. Σὲ λίγες ἐβδομάδες τὸ τάγμα ἀριθμοῦσε 900 ὀπλίτες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μισοὶ ἦταν ἐθελοντὲς.¹¹ Οἱ ἐκδηλώσεις συμπαράστασης τῶν παροίκων συνεχίστηκαν καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας. Μὲ πρωτοβουλία τῶν εὐπόρων παροίκων, ποὺ εἶχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καλὴ διάθεση, τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο καὶ τὸ χρῆμα, δημιουργήθηκε ἓνα πλῆθος κοινωφελῶν ἐπιτροπῶν, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων στὴ Μέση Ἀνατολὴ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται: «Τὸ Δέμα τοῦ Στρατιώτου», τὸ «Σπίτι τοῦ Ναύτου», ἡ «Φανέλλα τοῦ Στρατιώτου», ἡ «Στέγη τοῦ Στρατιώτου». Οἱ ἐπιτροπὲς αὐτὲς παρείχαν σημαντικὴ ὕλικὴ βοήθεια καὶ ἠθικὴ ὑποστήριξη στοὺς Ἕλληνες ὀπλίτες καὶ ναῦτες ποὺ εἶχαν διαφύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ συγκροτοῦσαν νέα σώματα στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ στὴ Μέση Ἀνατολὴ μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῶν Βρετανῶν. Ἐπιπλέον, οἱ παροικιακὲς κοινότητες, ἰδίως τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Καΐρου, διέθεσαν νοσοκομεῖα, ἰδρύματα καὶ κτίρια στὴ διάθεση τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων.¹² Παράλληλα, ἡ μόνιμη ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλλη-

9. Ἡ αἰγυπτιακὴ λίρα ἰσοδυναμοῦσε τότε μὲ τὴ στερλίνα.

10. Ὁ Αἰγυπτιώτης Ἑλληνισμὸς στὰς Ἐπάλξεις, Ἀλεξάνδρεια 1946, σσ. 15 - 17.

11. Σ. Τζαννετῆς, Ταξιαρχία Ἐλ Ἀλαμείν, Ἀθήνα 1977, σσ. 15 - 16.

12. Ὁ Αἰγυπτιώτης Ἑλληνισμὸς... ὅ.π., σσ. 79 - 81, 89 - 109, 134 - 145. Ἐφημερίδα Κῆρυξ, Καΐρου 29-5-41, 2-6-41, 6-6-41.

νικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν Αἴγυπτο ἔκανε προσπάθειες γιὰ νὰ στείλει βοήθεια στὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα. Ὅλες τὶς ἐνέργειες αὐτὲς τὶς ἔθεσε κάτω ἀπὸ τὸ συντονισμό τῆς ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὅταν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ μετάβασις τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησις καὶ τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου Β' ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴν Αἴγυπτο ἐγένετο ὅταν φάνηκε πὼς τὸ νησί θὰ ἐπεφτε στοὺς Γερμανοὺς. Εἶχε προηγηθεῖ μιὰ σειρά ἀπὸ σημαντικὰς ἐξελίξεις πὺ ἀκολούθησαν τὸ θάνατο τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ στίς 29/1/1941: Τὴν ἴδια μέρα τοποθετήθηκε πρωθυπουργὸς ὁ Ἀλέξανδρος Κορυζῆς. Στίς 6/4 ἡ Γερμανία ἐπιτέθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ τρεῖς μέρες ἀργότερα κατέλαβε τὴ Θεσσαλονίκη. Στίς 18/4 ὁ Κορυζῆς αὐτοκτόνησε, ἐνῶ στίς 21/4 παραδόθηκαν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα στὴν Ἡπειρο καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἰδοποίησε τὴ βρεταννικὴ ν' ἀποσύρει τὶς ἐνοπλεις δυνάμεις τῆς ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη. Ἦταν φανερό πὼς ὁ βασιλιάς καὶ ἡ κυβέρνησις ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ ἀποφασίστηκε νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Κρήτη. Ἡ βρεταννικὴ κυβέρνησις εἶχε τὶς ἐπιφυλάξεις τῆς γιὰ τὴν ὑποδοχὴ πὺ θὰ ἐπιφύλασσε τὸ νησί στὸ Γεώργιο Β' καὶ τὴν κυβέρνησὴ του. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ ἓνα σχόλιο τοῦ Sir Pierson Dixon (1904 - 1965), πρώτου ἰδιαίτερου γραμματέα¹³ τοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, τὴν ἡμέρα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κορυζῆ. Σημεῖωνε τότε ὁ Dixon:

«... ἂν ἐπιθυμεῖ ἡ κυβέρνησις νὰ ἐγκατασταθεῖ ὁμαλὰ στὴ Κρήτη, ἡ ἐπιλογὴ ἐνὸς βενιζελικοῦ Ἀντιπροέδρου εἶναι ἰδιαίτερος προτιμητέα, μιὰ καὶ ἡ Κρήτη, γενέτειρα τοῦ Βενιζέλου, εἶναι σφόδρα ἀντιμοναρχική.»¹⁴

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ Dixon εἶχε ὑπ' ὄψη του πὼς ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τῆς κυβέρνησις θὰ ἦταν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου θὰ ἴσχυαν ἀκριβῶς τὰ ἴδια. Τρεῖς μέρες ἀργότερα, ὁ Γεώργιος Β', σίγουρα ἐνημερωμένος γιὰ τὶς βρεταννικὰς ἀπόψεις, τοποθέτησε πρωθυπουργὸ τὸν τραπεζίτη Ἐμμανουὴλ Τσουδερό (1882 - 1956), πὺ εἶχε τὸ διπλὸ προτέρημα νὰ εἶναι κρητικὸς καὶ «μετριοπαθῆς βενιζελικός». Στίς 24 Ἀπριλίου ὁ βασιλιάς καὶ ἡ κυβέρνησις ἔφυγαν γιὰ τὴν Κρήτη, ὅπου ἔμειναν ἓνα μῆνα. Στίς 23 Μαΐου, λίγο πρὶν καταληφθεῖ καὶ ἡ Κρήτη, ἔφθασαν στὴν Ἀλεξάνδρεια. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἄφιξις τοῦ Μανιαδάκη, ὑπουργοῦ Δημοσίας Τάξεως τοῦ Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος παρέμενε ὑπουργός. Ὁ Μανιαδάκης εἶχε φύγει νωρίτερα ἀπὸ τὴν Κρήτη ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶχε γίνεαι ἀντικείμενο διαμαρτυριῶν ἐκεῖ. Ἡ μετάβασὴ του στὴν Ἀλεξάνδρεια δημιούργησε καὶ ἐκεῖ

13. Principal Private Secretary.

14. Σχόλιο Dixon, 19 Ἀπριλίου 1941, R 4121/11/19, FO 371/29819: "if the Government is to establish itself comfortably in Crete a venizelist V-President of the Council is highly desirable, since Crete, as the birthplace of Venizelos is strongly anti-Monarchist".

διαμαρτυρίες, ἀντισταθμίζοντας τις θετικές ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν ἐπιλογή τοῦ Τσουδεροῦ, γιατί ὁ Μανιαδάκης πέρα ἀπὸ τὴν πολὺ κακὴ φήμη ποὺ τὸν συνόδευε, φρόντισε νὰ συμπεριφερθεῖ ἐχθρικά πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς τῶν φιλελευθέρων.¹⁵ Ὅταν, λοιπόν, ὁ Τσουδερός ἐφθασε στὴν Αἴγυπτο, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν διαμαρτυριῶν τόσο τῶν παροίκων ὅσο καὶ τῶν διαφόρων ἀξιωματικῶν καὶ μετὰ τὴν παραίνεση τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ στοῦ Κάιρο Sir Miles Lampson (1880 - 1964, ἀπὸ τὸ 1943 Lord Killearn),¹⁶ ἔπαυσε ἀπὸ ὑπουργοὺς τὸν Μανιαδάκη καὶ τὸν Νικολοῦδη — ποὺ κι αὐτὸς σὰν ἔμπιστος τοῦ Μεταξᾶ προκαλοῦσε διαμαρτυρίες — καὶ τοὺς ἔστειλε πρεσβευτὲς στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ καὶ τὴ Νότια Ἀφρικὴ ἀντίστοιχα. Στὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἔφυγε γιὰ τὴ Νότια Ἀφρικὴ μὲ τελικὸ προορισμὸ τὸ Λονδίνο ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ ἐξόριστες κυβερνήσεις τῶν Συμμάχων.

Ἡ διέλευση τῆς κυβέρνησις ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸν Ἰούνιο τοῦ 1941 προκάλεσε τις ἀντιδράσεις τῆς φιλελεύθερης πλειοψηφίας τῆς παροικίας. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς ἐκφράσθηκαν μὲ διαμαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία ὑπουργῶν τοῦ καθεστώτος τῆς 4ης Αὐγούστου, ἀλλὰ ἔδειχναν μὲ ἔμμεσο ἀλλὰ καθαρὸ τρόπο ἀντιμοναρχικὰ αἰσθήματα, ἀφοῦ ὁ Γεώργιος Β΄ εἶχε ταυτιστεῖ μὲ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πόσο διαφορετικὰ ἀντιμετωπίστηκε ἡ στάση τῆς παροικίας ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ καὶ τὴ βρεταννικὴ κυβέρνησις. Στὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ πρὸς τὴ Νότια Ἀφρικὴ ὁ Τσουδερός συνέταξε μιὰ ἐκθεση πρὸς τὸν βασιλιὰ ὅπου σημείωνε : *αἱ Ἑλληνικαὶ Κοινότητες, θέτουναι κατὰ μέρος τὰς γενικὰς ἢ τὰς τοπικὰς διαφωνίας των συσπειροῦνται περὶ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ὡς σύμβολον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγῶνος*.¹⁷ Τὰ ἴδια περίπου ὑποστήριξαν ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Τσουδερός σὲ συζήτησή τους μὲ τὸν Βρεταννὸ πρεσβευτῆ λίγο πρὶν φύγουν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δείχνοντας ἕναν ἀδικαιολόγητο ἐφησυχασμὸ. Ἀντίθετα, ὁ Lampson φάνηκε εἴτε καλύτερα πληροφορημένος εἴτε πιὸ εἰλικρινὴς ἀπὸ τοὺς συνομιλητὲς του καὶ ἐπισήμανε πὼς ἡ ἐχθρότητα μεγάλης μερίδας παροίκων γιὰ ὁ,τιδήποτε θύμιζε τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου ἐπαιρνε μεγάλες διαστάσεις.¹⁸ Ἡ εὐαισθησία τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ στὶς διακυμάνσεις τῆς παροικιακῆς κοινῆς γνώμης ἔχει τὴν ἐξήγησή της. Τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες — τέλη Ἰουνίου, ἀρχὲς Ἰουλίου — τὰ στελέχη τοῦ Foreign Office ἀντάλλασαν ἀπόψεις γύρω ἀπὸ τὸ μέλλον τῆς μοναρχίας στὴν

15. Γ. Ἀθανασιάδης, *δ.π.*, σ. 44· Ντ. Κουτσοῦμης, *4 Χρόνια Ἀγνωστὴ Ἑλληνικὴ Ἱστορία*, Ἀλεξάνδρεια 1946, σσ. 11 - 15.

16. Πρακτικὰ F. O. (Foreign Office), 28 Ἰουνίου 1941, R 8184/4488/19, FO 371/29816.

17. Η. Βενέζης, *Ἐμμανουὴλ Τσουδερός*, Ἀθήνα 1966, σ. 241.

18. Πρακτικὰ F. O., 28 Ἰουνίου 1941, *δ.π.*

Ἑλλάδα καὶ διατύπωναν σοβαρὲς ἀμφιβολίες γύρω ἀπὸ τὴ δημοτικότητα τοῦ Γεωργίου Β΄ καὶ τὶς πιθανότητες ἐπιστροφῆς του στὴν Ἑλλάδα.¹⁹ Οἱ Βρεταννοὶ διπλωμάτες, θεωρώντας δεδομένο πὼς τὰ βρεταννικὰ συμφέροντα ἦσαν συνυφασμένα μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ βασιλιᾶ, ἀναζητοῦσαν τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Γεώργιος καὶ ἡ ἐξόριστη κυβέρνησις θὰ μπορούσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν κατηγορία πὼς ἦσαν κληρονόμοι τοῦ καθεστώτος τῆς 4ης Αὐγούστου.²⁰ Ἡ σφυγμομέτρηση τῶν ἀπόψεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀντιδράσεις του στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς Βρεταννοὺς προϋπόθεσις γιὰ ὀρθὴ μεθόδευσις αὐτῆς τῆς πολιτικῆς. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1941 δὲν εἶχε ἀκόμα ὀργανωθεῖ μυστικὸ δίκτυο πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα, πράγμα πὸ σημαίνει πὼς οἱ ἀπόψεις τῆς παροικίας στὴν Αἴγυπτο σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀπόψεις ὧσων εἶχαν διαφύγει ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦνταν σὰν ὑποκατάστατο μέχρι, περίπου τὶς ἀρχὲς τοῦ 1942, νὰ μεθοδευθεῖ ἡ διοχέτευσις πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.²¹ Αὐτὴ ἡ διαπίστωσις συνάγεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ Foreign Office ὅπου τὴν περίοδο αὐτὴ γίνονται συχνὲς ἀναφορὲς στὶς πολιτικὲς ἀπόψεις τῶν παροίκων καὶ ὑπογραμμίζονται τὰ ἀντιμοναρχικὰ τους αἰσθήματα.²² Χαρακτηριστικὰ, ἀκόμη καὶ ὁ ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τοῦ BBC στὸ Λονδίνο, γιὰ νὰ καθορίσει τὸ περιεχόμενο τῶν ἐκπομπῶν του στὴν Ἑλλάδα, ζητοῦσε νὰ πληροφορηθεῖ — μὲσω τοῦ Foreign Office — τὰ «θέματα συζήτησις» μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων στὸ Κάιρο.²³

Ὅπως ἀπάντησαν καὶ οἱ βρεταννικὲς ἀρχὲς στὴν ἐρώτησις τοῦ BBC, τὸ πολιτικὸ ἀποτελοῦσε τὸ κυριότερο θέμα συζήτησις στὸ Κάιρο καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ κυβέρνησις Τσουδεροῦ δὲν εἶχε καταδικάσει ἐπίσημα τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ αὐτὸ συνέβαλε στὴν ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μεταπολεμικὸ καθεστῶς τῆς Ἑλλάδας καὶ στὴν ὄξυνσις στὶς διαμάχες μοναρχικῶν καὶ φιλελευθέρων. Στὶς διαμάχες αὐτὲς συμμετεῖχαν ὄχι μονάχα οἱ πάροικοι ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτικοὶ παράγοντες πὸ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καθὼς καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς

19. Πρακτικὰ F. O., 24 Ἰουνίου 1941, R 6889/4488/19, FO 371/29985.

20. Πρακτικὰ F. O., 29 Ἰουνίου 1941, R 6889/4488/19, FO 371/29985.

21. Πρακτικὰ F. O., 19 Σεπτεμβρίου 1941, R 875/40/19, F.O. 371/29850· τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O. ν. 476, 2 Φεβρουαρίου 1942, R 875/40/19, F.O. 371/33160.

22. Πρακτικὰ F. O., 19/9/1941, ὁ.π., 29/6/1941, ὁ.π. καὶ ἀ' Ἀνάλυσις ἑλληνικοῦ (παροικιακοῦ) τύπου, 4 - 10/10/1941, R 9297/351/19, FO 371/29854.

23. Τηλεγράφημα Πρεσβείας Καΐρου στὸ BBC, 17 Ὀκτωβρίου 1941, R 9131/351/19, FO 371/29854.

ἀξιωματικῶν ποὺ ἔμεναν ἀχρησιμοποίητοι ἀπὸ τὸ στρατό. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἔδιναν ἰδιαίτερα ὀξὺ τόνο στὶς διαμάχες, ἀφοῦ οἱ περισσότεροὶ εἶχαν παραμερισθεῖ ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου σὰν φιλελεύθεροι καὶ ζητοῦσαν ἐπίμονα νὰ ἀντικαταστήσουν τοὺς ὑπηρετοῦντες «μεταξικοὺς» ἀξιωματικούς. Παράλληλα, οἱ τελευταῖοι ἦσαν ἀντίθετοι μὲ τὴν ἐνεργοποίηση τῶν «βενιζελικῶν», καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πίστευαν πὼς τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἔπρεπε νὰ προετοιμάζονται γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ βασιλιά μεταπολεμικὰ στὴν Ἑλλάδα.²⁴ Οἱ κινήσεις τῆς ὁμάδας αὐτῆς τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ σύντομα παίρνουν τὴ μορφή ὁργανώσεων, προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τῶν ἀριστερῶν ὀπλιτῶν καὶ ναυτῶν ποὺ δημιούργησαν ἀνάλογες μυστικὲς ὁργανώσεις γιὰ νὰ ἀντιπαρατεθοῦν στοὺς μοναρχικοὺς ἀξιωματικούς.²⁵ Σχετικὰ μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν φιλελευθέρων ὑπάρχει ἡ ἀξιόπιστη μαρτυρία τοῦ Γεωργίου Ρούσσου (1868 - 1949). Ὁ Ρούσσος ὑπῆρξε ὁ ἡγέτης τῶν φιλελευθέρων στὴν Αἴγυπτο. Προσωπικὸς φίλος τοῦ Ἑλευθερίου Βενιζέλου, συνεργάστηκε μαζί του, πρῶτα σὰ πρεσβευτῆς στὴ Οὐάσιγκτον καὶ ἀργότερα σὰν ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν εἶχε διατελέσει καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητας Ἀλεξανδρείας. Δὲν εἶναι χωρὶς σημασία τὸ ὅτι ἦταν καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ Τσουδεροῦ. Τοῦ ἔγραφε λοιπὸν τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1941 :

«...εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Βενιζελισμὸς ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει μιὰ μεγάλη ἠθικὴ δύναμις (ὅτι) ἂν ἀπέθαιεν ὁ ἀρχηγὸς του ἢ μνήμη του ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι διὰ τοὺς φιλελεύθερους ἓνα εἶδος θρησκείας ἢ ὁποῖα διετήρησε πάντα τὰς φιλελευθέρους βάσεις... Ἐγὼ μόνον γνωρίζω πόση προσπάθεια ἐχρειάσθη διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ φιλελεύθεροι τῆς Αἴγυπτου ὅτι ἢ μὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκκαθάρισιν ὅλων τῶν παραγόντων τῆς δικτατορίας Μεταξᾶ - Γεωργίου ἀπετέλει σταθμὸν ἐξελίξεως, ὅτι ἢ ἀσάφεια περὶ τὸ πολίτευμα δὲν ἐσήμαινε ἐξακολούθησιν τῆς δικτατορίας, ὅτι ἐπανήλθομεν εἰς τὴν νομιμότητα καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ὁ καιρὸς εἰς τὴν Κυβερνήσιν σου νὰ προβῇ βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν.

Δυστυχῶς αἱ δηλώσεις τὰς ὁποίας διαδοχικῶς ἔκαμες δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ σαφεῖς, περιεῖχον ἐπιφυλάξεις καὶ περὶ τὴν μορφήν τοῦ πολιτεύματος καὶ περὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιβολῆς του, καὶ τὰς ἐπιφυλάξεις ταύτας ἐπικαλοῦνται οἱ ἀντιδραστικοὶ διὰ νὰ προκαλοῦν ἐνδοιασμούς...»²⁶

24. Γράμμα ἀπὸ Βρ. Ὑπ. Στρατιωτικῶν (War Office) πρὸς τὸ F. O., 2 Σεπτεμβρίου 1941, R 8049/6184/19, FO 371/29850.

25. Α. Ἰωάννου (ψευδώνυμο Λ. Ράππα), «Μέση Ἀνατολὴ 1941 - 1945», στὸ Ἑθνικὴ Ἀντίσταση, τόμος 4, Ἀπρίλιος 1963, σσ. 22 - 23.

26. Ἐπιστολὴ Ρούσσου πρὸς Τσουδερό, 10 Δεκεμβρίου 1941 (ἀντίγραφο στὴ συλλογὴ Χαριτίτου).

Στὸ μεταξύ δραστηριοποιήθηκαν καὶ οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς 4ης Αὐγούστου. Μὲ τὴν ἀνοχή, ἂν ὄχι καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ναύαρχου Σακελλαρίου ἐπανεμφανίστηκαν τὰ παραρτήματα τῆς μεταξικῆς ΕΟΝ (Ἐθνικὴ Ὅργάνωσις Νεολαίας) ποὺ εἶχαν σχηματιστεῖ στὴν Αἴγυπτο μετὰ τὸ 1936. Παρελάσεις μὲ στολὲς καὶ δημόσιοι φασιστικοὶ χαιρετισμοὶ δὲν φαίνεται νὰ ἐνόχλησαν τὸ ἑλληνικὸ Προξενεῖο τοῦ Καΐρου ποὺ ἦταν . . . ἀπέναντι ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς ΕΟΝ, ἀλλὰ προκάλεσαν τὴ γρήγορη ἐπέμβαση τῶν βρετανικῶν ἀρχῶν. Ὁ Βρετανὸς ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου γιὰ θέματα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς Ο. Lyttleton, ποὺ βρισκόταν στὸ Κάιρο, τηλεγράφησε στὸ Λονδίνο σχετικὰ μὲ τὴν ΕΟΝ:

*«Ἡ συνέχιση τῆς παρουσίας των [παραρτημάτων τῆς ΕΟΝ] ἐδῶ, στὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετεῖ εἶναι νὰ τροφοδοτήσῃ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ μεταξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων του ἐκείνου τοῦ καθεστώτος [τῆς 4ης Αὐγούστου] καὶ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ ἀποτελεσματικὴ καταστολὴ τῆς θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα σημαντικὸ βῆμα στὴν εἰρήνευση τῆς ἐδῶ ἑλληνικῆς παροικίας.»*²⁷

Εἶναι πρόδηλη ἡ θέληση τοῦ Lyttleton νὰ ἐμποδιστεῖ μιὰ κίνηση ποὺ θὰ ἔδειχνε κάποια ἀνεκτικότητα τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ Μεταξᾶ καὶ θὰ ἔστρεφε ἐναντίον τῆς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παροικίας. Ἡ ἐπανεμφάνιση τῆς ΕΟΝ μπορούσε εὐκόλα νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων στὴν Αἴγυπτο σὰν ἀπόδειξη πὼς ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση σχεδίαζε τὴν ἐπιβολὴ δικτατορικοῦ καθεστώτος στὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ζήτησε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ νὰ διαλύσει τὴν ΕΟΝ, πράγμα ποὺ ἔγινε²⁸. Δὲν ἀπογοητεύθηκαν ὅμως οἱ μεταξικοὶ στὴν Αἴγυπτο καί, δυὸ μῆνες μετὰ τὴν ἀπαγόρευση, ἐμφανίστηκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1942 μιὰ διαφορετικὴ σὲ ὄνομασίᾳ ἀλλὰ παρόμοια σὲ πολιτικὲς θέσεις ὀργάνωσις, ἡ «Ἐθνικοθρησκευτικὴ Ὅργάνωσις Νεολαίας Ἀλεξανδρείας» ποὺ εἶχε τὴν προστασία τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Ὁ Πατριάρχης, ποὺ εἶχε ἤδη ὑποστηρίξει τὴν ΕΟΝ,²⁹ ἔθεσε τὴν ΕΟΝΑ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του, ὄχι ἀποκλειστικὰ γιὰ πολιτικοὺς λόγους. Σκόπευε νὰ τὴ

27. Τηλεγράφημα Ὑπ. Μέσης Ἀνατολῆς πρὸς F. O., v. 125, 11 Νοεμβρίου 1941, R 10071/8414/19, FO 371/29910: *"its continued existence here can only serve to keep alive the antagonisms aroused between supporters of that regime and its effective suppression would be an important step in pacifying the Greek colony here"*.

28. Τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O., ἀρ. 4192, 28 Νοεμβρίου 1941, R 10071/8414/19, FO 371/29910.

29. Πάνταως, Ἐβδομαδιαῖο Δελτίο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἀρ. 22, 1 Αὐγούστου 1941.

χρησιμοποιήσει στις διαφορές που είχε με τις Κοινότητες σχετικά με το πρόγραμμα των μαθημάτων στα παροικιακά σχολεία· στο λόγο του κατά την ιδρυτική της συγκέντρωση φρόντισε να τονίσει το ζήτημα της «εθνικο-θηρσκευτικής προετοιμασίας της νεολαίας».³⁰ Μαθαίνοντας για τις κινήσεις αυτές ο Lyttleton έγραψε στον Πατριάρχη πώς σύμφωνα με τις πληροφορίες του ή ΕΟΝΑ έμοιαζε να είναι :

*«...μιά πιθανή έστία ανεπιθύμητων πολιτικῶν δραστηριοτήτων, που ταυτόχρονα άποτελοῦσε μιὰ από τις πηγές διαφωνίας ανάμεσα σέ διαφορετικά τμήματα τῆς έλληνικῆς κοινότητας.»*³¹

και του ζήτησε ν' άποσύρει την ύποστήριξή του, πράγμα που ο Πατριάρχης έκανε άμέσως.³² Παρόλο ότι ο Πατριάρχης ήταν ύποστηρικτής τῆς μοναρχίας,³³ δέν επιδόθηκε σέ παραπέρα ένέργειες πολιτικού χαρακτήρα και συμμετείχε άποτελεσματικά στην κίνηση για βοήθεια στην Έλλάδα με έράνους, ύπομνήματα, ένέργειες για τόν έπισιτισμό και την προστασία των Δωδεκανησίων που ήταν Ίταλοι ύπήκοοι. Έπιπλέον, ο Πατριάρχης είχε και μιὰ πρωτότυπη άποψη για τόν πόλεμο που συνοψίζεται στα παρακάτω λόγια που άπηύθυνε στους νεοσύλλεκτους τόν Μάρτιο του 1942 :

*«Νά υπερασπίσετε πάση θυσία τῆν θρησκεία τῶν πατέρων σας κι έπειτα τῆν πατρίδα σας. Οί Γερμανοί είναι σήμερον ειδωλολάτραι. Οί δέ Ίταλοί, εάν δέν είναι ειδωλολάτραι, είναι Καθολικοί.»*³⁴

Στις άρχές Φεβρουαρίου 1942 καταργήθηκε έπίσημα τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου με συντακτική πράξη που υπέγραψαν ο Γεώργιος Β' και ο Τσουδερός, και ή κυβέρνηση έδήλωσε πὼς ίσχυε τὸ σύνταγμα τοῦ 1911 και πὼς μεταπολεμικά θά εξακολουθοῦσε τὸ πολίτευμα νά είναι βασιλευομένη δημοκρατία.³⁵ Η δήλωση αὐτή ίκανοποίησε τῆ βρεταννική κυβέρνηση αλλά άπογοήτευσε, ιδιαίτερα, τὸ σύνολο τῶν ύποστηρικτῶν τῆς 4ης Αὐγούστου στη Μέση Ἀνατολή. Η έμφανής δυσφορία τῶν μεταξικῶν άξιωματικῶν τοὺς άπομόνωσε από τῆν έλληνική κοινή γνώμη και δημιούργησε κλίμα εὐνοϊκό για τῆ δράση τῶν άντιφασιστικῶν μυστικῶν οργανώσεων που είχαν σχηματιστεῖ και στα τρία Ὕπλα : στο στρατό ή

30. Γράμμα Αίγυπτιακοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν πρὸς Βρεταννική Πρεσβεία Καΐρου, 8 Ἰανουαρίου 1942, και έπισυναπτόμενα : Μετάφραση άρθρου εφημερίδας Ἀνατολή Καΐρου, φύλλο τῆς 3-1-1942 και άναφορὰ λογοκριτοῦ, 33/5/42, FO 141/830.

31. Ἐπιστολή Lyttleton πρὸς Πατριάρχη, 16 Ἰανουαρίου 1942, FO 371/3316: *"a potential centre for political activity of an undesirable kind as well as being a certain source of discord between different sections of the Greek Community"*.

32. Ἐπιστολή Πατριάρχη πρὸς Lyttleton, 20 Ἰανουαρίου 1942, FO 371/3316.

33. Βλέπε σημείωμα Τσουδεροῦ πρὸς Dixon, 10 Ἰανουαρίου 1942, και έπισυναπτόμενο κείμενο Πατριάρχη R 3015/112/19, FO 371/3316.

34. Πάνταως, άρ. 7, 1 Μαρτίου 1942.

35. Η. Βενέζης, δ.π., σσ. 305 - 309.

«Αντιφασιστική Στρατιωτική Όργάνωση» (ΑΣΟ), στο ναυτικό ή «Αντιφασιστική Όργάνωση Ναυτικού» (ΑΟΝ) και στην αεροπορία ή «Αντιφασιστική Όργάνωση Αεροπορίας» (ΑΟΑ). Και οι τρεις είχαν οργανωθεί στο βαθμό να εκδίδουν τακτικά πολυγραφημένες εφημερίδες.³⁶ Από τον καιρό της ίδρυσής τους, τον Οκτώβριο του 1941, οι οργανώσεις αυτές είχαν έρθει σε έπαφή με άριστερους Έλληνες παροίκους.

Σημειώσαμε παραπάνω πως ο έθνικός διχασμός ήταν το κύριο στοιχείο στις πολιτικές διαφορές της παροικίας στο μεσοπόλεμο. Αυτό δεν σημαίνει πως μία μερίδα διανοουμένων και εργατών δεν επηρεάστηκε από τα μηνύματα της Οκτωβριανής Έπανάστασης στη Ρωσία. Οι μικρές ομάδες ριζοσπαστών που συντέλεσαν στην ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος της Αιγύπτου περιελάμβαναν στους κόλπους τους και λίγους Έλληνες.³⁷ Αργότερα, από το 1928, οργανώθηκε μία ομάδα Ελλήνων σοσιαλιστών και κομμουνιστών, και στα μέσα της δεκαετίας του 1930 ή ομάδα αυτή συμμετείχε σε μία αντιφασιστική και ειρηνιστική κίνηση που περιελάμβανε αιγυπτίους και ξένους, κυρίως έβραίους.³⁸ Η κίνηση όργάνωσε άπεργίες και αντιφασιστικές και ειρηνιστικές εκδηλώσεις. Ένας εύπορος Έλληνας βιομήχανος, που συμμετείχε στην κίνηση αυτή, ο Στρατής Ζερμπίνης, χρηματοδότησε την έκδοση της ελληνόφωνης εφημερίδας *Κήρυξ* στο Κάιρο, που στάθηκε και το ανεπίσημο «άντιμεταξικό» δημοσιογραφικό όργανο της κίνησης. Με την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο θεώρησαν οι Έλληνες σωστό να διαχωριστούν οργανωτικά από την κίνηση, για να αντιμετωπίσουν καλύτερα την ιδιαιτερότητα των ελληνικών προβλημάτων.³⁹ Με τις επαφές που έγιναν μεταξύ της ομάδας των παροίκων και των εκπροσώπων των αντιφασιστικών οργανώσεων ΑΣΟ και ΑΟΝ μεθοδεύτηκε η συνεργασία τους (ύλική βοήθεια στις στρατιωτικές οργανώσεις, χρήση σπιτιών των παροίκων, ανταλλαγή πληροφοριών). Για τον καλύτερο συντονισμό των δραστηριοτήτων των τριών οργανώσεων στις ένοπλες δυνάμεις, της ομάδας των παροίκων, καθώς επίσης και της

36. Η ΑΣΟ των *Αντιφασίστα*, ή ΑΟΝ την *Ελευθερία* και η ΑΟΑ των *Αστέρα*.

37. Al Sayid Rifaat, *History of the Socialist Movement in Egypt 1900 - 1925*, Phd thesis Karl Marx University, Leipzig 1970· Μ. Ιορδανίδου, *Σαν τὰ Τσελλά Πουλιά*, Αθήνα 1979, σσ. 68 - 74· και συνομιλία μου με την Μαρία Ιορδανίδου στις 17 Ιανουαρίου 1980.

38. Συνομιλίες μου με τον Στρατή Τσίρκα, 28 Σεπτεμβρίου 1978, και τον Λάμπη Ράπα, στις 11 Ιανουαρίου 1979.

39. Η αρχική διεθνής αντιφασιστική κίνηση χωρίστηκε και σε άλλα τμήματα. Το μεγαλύτερο ήταν το «Mouvement Egyptien pour la Liberation Nationale» (MELN - Αιγυπτιακό Κίνημα για την Έθνική Απελευθέρωση). Ο ηγέτης της, ο έβραϊος Henri Curiel, δολοφονήθηκε στο Παρίσι το 1978.

ἀριστερῆς ὀργάνωσης τῶν ναυτεργατῶν ποὺ προϋπῆρχε στὴν Αἴγυπτο,⁴⁰ δημιουργήθηκε μιὰ κεντρικὴ καθοδηγητικὴ ἐπιτροπὴ τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἦσαν ἔμπειροι κομμουνιστές. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς παροικίας στὴν ἐπιτροπὴ ἦταν ὁ Κύπριος ποιητὴς Θεοδόσης Πιερίδης (1908 - 1968), καὶ γραμματέας τῆς ἦταν ἕνας δεκανεὺς τοῦ στρατοῦ, ὁ Γιάννης Σαλλᾶς. Μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 1942 ὁ ἀγῶνας τῶν ἀριστερῶν ὀργανώσεων στὴν Αἴγυπτο εἶχε σὰν στόχο τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ καθεστώτος τῆς 4ης Αὐγούστου. Ὁ ἀγῶνας αὐτὸς πῆρε νέο προσανατολισμὸ ὅταν ἐφθασαν στὴ Μέση Ἀνατολὴ οἱ θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Στὶς συνθήκες τοῦ πολέμου ἢ ἐπικοινωνία τοῦ ΕΑΜ μὲ τὴ Μέση Ἀνατολή ἦταν πολὺ δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη, κι ἔτσι χρησιμοποιήθηκε τὸ ἀκόλουθο τέχνασμα : Οἱ θέσεις τοῦ ΕΑΜ γράφτηκαν σὲ κομμάτια ἀπὸ πανὶ ποὺ τὰ ἔρραψαν στὶς ἐπωμίδες ἑνὸς ἀξιωματικοῦ, τοῦ Χαιρετάκη. Αὐτὸς, ἀφοῦ διέφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ πέρασε ἀνάδυνα τὸν βρετανικὸ ἔλεγχο στὴν Παλαιστίνη, παρέδωσε τὸ μῆνυμά του σὲ μέλη τῶν ἀριστερῶν ὀργανώσεων ποὺ πῆγαν νὰ τὸν συναντήσουν μυστικὰ στὴν Ἱερουσαλὴμ.⁴¹ Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1943 δὲν ὑπῆρξε ἄλλη ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ ΕΑΜ καὶ τῆς ἡγεσίας τῶν ἀριστερῶν ὀργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή, ἢ ὁποία ἐπεξεργάστηκε τὴν τακτικὴ καὶ στρατηγικὴ τῆς αὐτόνομα καὶ μὲ πρωτοβουλία ἀλλὰ μὲ προσήλωση στὸ πνεῦμα τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς διαμορφώνεται ἕνα «εἰσπρακτικὸ κίνημα» στὴ Μέση Ἀνατολὴ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1942, καὶ ἡ κάθε ξεχωριστὴ ὀργάνωση ἀνέλαβε νὰ διαδώσει τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ στὸ χῶρο τῆς.

Ἡ ὁμάδα τῶν ἀριστερῶν παροίκων θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ προχωρήσει στὴν ἐκδοση περιοδικοῦ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Οἱ ὑλικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐκδοση περιοδικοῦ, ἢ ἐξασφάλιση τῆς ἀδειας καὶ ἡ ἀγορὰ χαρτιοῦ καλύφθηκαν ἀντίστοιχα ἀπὸ τὸν διευθυντὴ ἑνὸς περιοδικοῦ, τὸν Ἄγγελο Κασιγόνη ποὺ «παραχώρησε» τὴν ἀδειά του, καὶ ἀπὸ τὸν βιομήχανο Ζερμπίνη. Ἀρχισυντάκτης ἐγίνε ὁ Θ. Πιερίδης, ποὺ πλαισιώθηκε ἀπὸ μιὰ πενταμελὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ λογοτέχνες καὶ ποιητές, ἀνάμεσά τους ὁ Στρατῆς Τσίρκας (Γιάννης Χατζηανδρέας, 1911 - 1980). Τὸ περιοδικὸ ὀνομάστηκε *Ἑλληγ* καὶ ἐβγαίνει ἀρχικὰ μιὰ φορὰ κάθε δυὸ ἐβδομάδες καὶ ἀργότερα μιὰ φορὰ τὸ μῆνα. Στὸ πρῶτο τεῦχος, ποὺ βγήκε στὶς 25 Μαρτίου 1942, τὸ κύριο ἄρθρο τόνιζε :

40. Πρόκειται γιὰ τὸ τμήμα τῆς Ναυτεργατικῆς Ἐνώσεως Ἑλλάδας μὲ γραμματέα τὸν Ν. Καραγιάννη. Βλέπε σχετικὰ Κ. Στεφανάτος, *Ναυτεργατικὸ Κίνημα Ἑλλάδας*, Ἀθήνα 1978 καὶ Α. Κιτρορέφ, "The Greek Seamen's Movement, 1940 - 1944", *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμ. VII, ἀρ. 3 - 4 (1980).

41. Συνομιλίες μὲ τὸν Στρ. Τσίρκα καὶ Α. Ράππα, ὁ.π.

(Ἐλεύθεροι Ἕλληνες Ἐμπρός! Ὁ καθένας μας εἶναι καιρὸς νὰ κάμῃ τὸ καθήκον του, Πολεμώντας. Θὰ πολεμήσουμε ὁ καθένας ὅπου ἐτάχθη. Αὐτὸ θάναι τὸ πρόγραμμα καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐπιθεωρήσεως : νὰ πολεμήσει τὸν Φασισμό).⁴²

Τὸ περιοδικὸ περιεῖχε πολιτικὰ καὶ φιλολογικὰ ἄρθρα μὲ πνεῦμα ἀντιφασιστικό.⁴³ Ὁ Πιερίδης, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Τσίρκα, ἔγραψαν τὴ μόνιμη στήλη «Λόγια Σταράτα», ποῦ ἦταν «σύντομα τσουχετὰ σημειώματα (ποῦ) κάναν τὸν ἔλεγχο τῶν παροικιακῶν ἐλληνικῶν καὶ διεθνῶν γεγονότων, προχωρώντας τὸ νυστέρι ὡς ἐκεῖ ποῦ δὲν ἄφηναν ἄλλο οἱ λογοκριτές»,⁴⁴ ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τσίρκας γράφοντας στὴν *Ἐπιθεώρηση Τέχνης* ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα. Στὸ πέμπτο τεῦχος τοῦ *Ἑλλήνα* τὴν 1 Ἰουνίου 1942, δημοσιεύθηκε ἄρθρο μὲ τίτλο : «Ἐθνικὸν Ἀπελευθερωτικὸν Μέτωπον» μὲ ὑπογραφή Λ. Ἰωάννου (ψευδώνυμο τοῦ Λ. Ράππα). Ἐπειδὴ ἡ λογοκρισία δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν παράθεση τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ, τὸ ἄρθρο διατυπώθηκε μὲ τρόπο ποῦ νὰ φαίνεται ὅτι πρότεινε πολιτικὲς θέσεις γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἴδρυση ἑνὸς ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ μετώπου στὴν Ἑλλάδα. Στὴν πραγματικότητα, ἐκλαΐκευε καὶ ὑποστήριζε τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Μόνο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1943 ἐπέτρεψε ἡ βρετανικὴ λογοκρισία στὸν παροικιακὸ τύπο ν' ἀναφερθεῖ ὀνομαστικὰ στὸ ΕΑΜ.⁴⁵ Στους πρώτους μῆνες τῆς κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ ἄρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ συσπειρώνονται γύρω ἀπὸ τὸν *Ἑλλήνα* μιὰ σειρά διανοούμενοι, κυρίως ἐκπαιδευτικοί, δικηγόροι καὶ καλλιτέχνες, ποῦ εἶχαν τὴ διάθεση νὰ συμβάλουν στὸν ἀντιφασιστικὸ ἀγῶνα τοῦ περιοδικοῦ. Ὡστόσο οἱ σημαντικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις ποῦ ἀκολούθησαν στὸν παροικιακὸ χῶρο ὀδήγησαν τὴν ὁμάδα τοῦ *Ἑλλήνα* στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ συνθήκες ἀπαιτοῦσαν μιὰ διεύρυνση καὶ καλύτερη μεθόδευση τῶν δραστηριοτήτων τους. Ἄς δοῦμε ποιὲς ἦσαν οἱ ἐλληνικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Αἴγυπτο τὸ 1942.

Τὸν Μάιο τῆς χρονιάς ἐκείνης, ἀνασηματίστηκε ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση στὸ Κάιρο. Ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀλλαγὴ ἦταν ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἀντιπροέδρου Σακελλαρίου ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Κανελλόπουλο ποῦ εἶχε φτάσει τὸν Ἀπρίλιο στὴν Αἴγυπτο. Μὲ τὸν ἀνασηματισμὸ ποῦ ἔγινε στὶς 3 Μαΐου ὁ Κανελλόπουλος ἔγινε ἀντιπρόεδρος καὶ λίγο ἀργότερα ἀνέλαβε καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, παραμένον-

42. *Ἑλληνα*, ἀρ. 1, 25 Μαρτίου 1942.

43. Γιὰ τὸ περιοδικὸ βλέπε καὶ Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 61 - 63 καὶ Τσίρκας, ὁ.π., σσ. 482 - 487. Εὐχαριστῶ ἐδῶ τὸν Μ. Μ. Παπαϊωάννου ποῦ μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω τὰ τεύχη τοῦ *Ἑλλήνα* τῆς περιόδου 1942 - 1944.

44. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 482.

45. Ἐφημερίδα *Ταχυδρόμος Ἀλεξανδρείας*, φύλλα τῆς 2 - 4 Ἰανουαρίου 1943.

τας στις θέσεις αυτές μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1943. Ἡ περίοδος τῆς ἀντιπροεδρίας του, κατὰ τὴν ὁποία ἀντιπροσώπευε τὴν ἐξόριστη κυβέρνηση στὴ Μέση Ἀνατολή, συνέπεσε μὲ σημαντικὲς ἐξελίξεις στὰ παροικιακὰ ζητήματα. Ἐκφώνησε τὸν πρῶτο λόγο του στὶς 5 Μαΐου στὸ Κάιρο καὶ τὸν ἐπανέλαβε ἀργότερα στὴν Ἀλεξάνδρεια. Μὲ τὸ λόγο του αὐτὸν ὁ Κανελλόπουλος ἐπέδειξε ἀμέσως διαφορετικὴ ἀντίληψη ἀπὸ τὸν προκάτοχό του Σακελλαρίου ποὺ ἤθελε τὴν παροικία «ἀμέτοχη ἀπὸ τὴν πολιτικὴ», θέλοντας ν' ἀποφύγει τὴν κριτικὴ στὸ μεταξικὸ παρελθόν. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μέλος τῆς κυβέρνησης ἔθιγε τὸ πολιτικὸ νόημα τοῦ πολέμου, ἐπικαλούμενος τὸν πατριωτισμὸ καὶ τὰ δημοκρατικὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων, ζητώντας ἐνότητα καὶ ἐνεργοποίηση στὸν ἀγώνα κατὰ τοῦ ναζισμοῦ.⁴⁶ Ὁ λόγος ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμὸ καὶ στὶς δυὸ πόλεις. Ἀναφερόμενος στὴ συγκέντρωση στὴν Ἀλεξάνδρεια, σημειώνει χαρακτηριστικὰ στὸ ἡμερολόγιό του ὁ τότε ἀντιπρόεδρος: «Ὅταν εἶπα ὅτι προϋπόθεση γιὰ νᾶσαι Ἑλληνας εἶναι τὸ νᾶσαι φίλος τῆς ἐλευθερίας, ἀντιδικτατορικός καὶ ἀντιφασίστας, χάλασε ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ χειροκροτήματα».⁴⁷ Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ φιλελεύθερη πλειοψηφία τῆς παροικίας θεώρησε θετικὴ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Σακελλαρίου καὶ χαιρέτησε τὸ ἐνωτικὸ πνεῦμα τοῦ διαδόχου του. Οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς 4ης Αὐγούστου, ὅμως, ἔδειξαν σύντομα τὴ δυσαρέσκειά τους ὅπως εἶχε προβλέψει καὶ ἓνας διπλωμάτης τοῦ βρετανικοῦ ὑπουργείου γιὰ τὴ Μέση Ἀνατολή, ἀναφερόμενος στὴν εἴσοδο τοῦ Κανελλόπουλου στὴν κυβέρνηση:

*«Ἐνῶ ὁ κ. Κανελλόπουλος ἐπιδοῶ μὲ ἐνωτικὸ πνεῦμα, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι προσπαθεῖ πάντα νὰ βάλει τέλος στὴ βασιλικὴ - βενιζελικὴ διένεξη, ἐνώνοντας ὅλους τοὺς Ἑλληνας γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας του, τὸ γεγονός ὅτι εἶναι πολιτικὰ πιὸ προοδευτικὸς ἀπὸ τὸν Τσουδερό, μαζὶ μὲ τὴ σχετικὰ μικρὴ του ἡλικία, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν σὲ προβλήματα μὲ συντηρητικὸς Ἑλληνας τῆς παλαιᾶς γενιᾶς.»*⁴⁸

Ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν δημόσια οἱ «συντηρητικοὶ Ἑλληνας τῆς παλαιᾶς γενιᾶς» ὑπῆρξε ἡ ἀπόφαση τῆς ἐξόριστης ἐλληνικῆς κυβέρνησης νὰ ἐπιστρατεύσει στὶς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1942 τρεῖς κλάσεις Ἑλλήνων αἰγυπτιωτῶν. Μέσα στὸν παροικιακὸ πληθυσμὸ παρουσιάστηκαν ἀντιδράσεις,

46. «Λόγος τῆς Α. Ε. Π. Κανελλόπουλου στὶς ἐλληνικὲς κοινότητες τοῦ Καίρου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας στὶς 5 καὶ 17 Μαΐου 1942», ἀγγλικὸ κείμενο FO 371/33161.

47. Π. Κανελλόπουλος, *Ἡμερολόγιο*, Ἀθήνα 1977, σ. 42. Τὸν μεγάλο ἐνθουσιασμὸ ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ Στρ. Τσίρκας, ποὺ ἦταν στὸ ἀκροατήριό στὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ συνουμία μας στὶς 29 Δεκεμβρίου 1979.

48. Τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O., 15 Ἰουνίου 1942, R 4208/40/19, FO 371/331196 A.

ὄχι μόνο γιατί ἡ κυβέρνησις δὲν ἔδινε ἀκόμη ἐπιδόματα στὶς οἰκογένειες τῶν ἐπιστράτων, ἀλλὰ κυρίως λόγω τῆς σχεδὸν βέβαιης κατάληψης τῶν ὑπαλληλικῶν ἢ ἄλλων ἐπαγγελματικῶν θέσεών τους ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ στοιχεῖο. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν Κοινοτήτων νὰ πετύχουν τὴν ἀνάκλησις τῆς ἐπιστράτευσης ἀπὸ τὴν κυβέρνησις, οἱ παραπάνω συντηρητικοὶ κύκλοι, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς ἤδη ἐκφρασμένες ἀνησυχίες κυκλοφόρησαν ἓνα ἔντυπο κατὰ τῆς ἐπιστράτευσης καὶ τοῦ Κανελλόπουλου ποὺ περιεῖχε τὰ ἀκόλουθα :

«Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου ἔγινε τὸ ἀντικείμενο τῆς πῶδ ἀισχροῦς καὶ ἀτιμῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν στρατοκρατῶν συμφεροντολόγων ποὺ ἤρθαν ἀπ' ἔξω πενασμένοι γιὰ νὰ καθίσουν πάνω μας σὰ βδέλλες καὶ νὰ στραγγίσουν τὸ αἷμα μας... Ἡ νέα ἐπιστράτευσις τῶν 3 ἡλικιῶν συναντάει τὴ μεγάλη ἀντίδραση τοῦ λαοῦ... Ὅλοι ξέρομε ποιάν ἀπάντησι θὰ δώσουμε στὶς 5 Ὀκτωβρίου στὸ μοντέρνο δικτάτορα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων Π. Κανελλόπουλο!»⁴⁹

Ὅπως προέκυψε ἀπὸ ἔρευνες τῶν Βρετανῶν, οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου ἦσαν εὐποροὶ πάροικοι, θαυμαστὲς τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ γερμανόφιλοι.⁵⁰ Ἐπειδὴ ὅμως ἀνάμεσα στὰ ἄτομα αὐτὰ ὑπῆρχαν καὶ «προσωπικότητες» τῆς παροικίας, οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν καταστολὴ αὐτῆς τῆς κίνησης δὲν συνεχίστηκαν πέρα ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τῆς παρακολούθησής της.⁵¹ Ἡ ἴδια ἡ ἐπιστράτευσις, ὡστόσο, εἶχε ἰδιαίτερη ἐπιτυχία καὶ ἀποτελεῖ ἀπόδειξις πὼς οἱ αἰγυπτῶτες Ἕλληνες εἶχαν πλήρη συνείδησι τῆς σημασίας τῆς ἐπιστράτευσης.

Τὰ προβλήματα ποὺ ἀνέκυπταν ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευσι καὶ παρέμεναν ἐκκρεμῆ καὶ κυρίως ἡ προκλητικὴ ἐμφάνισι τῶν γερμανόφιλων στοιχείων ἔπεισαν τὴν ομάδα τοῦ Ἑλληνα νὰ προχωρήσει σὲ μιὰ πῶδ σύνθετη ὀργανωτικὴ δομὴ ποὺ θὰ τῆς ἔδινε τὴ δυνατότητα μιᾶς πῶδ ἀποτελεσματικῆς παρέμβασις. Σ' αὐτὴ τους τὴν ἀπόφασι συνέβαλε φυσικὰ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιστράτευσης ποὺ ὁ Ἑλληνα ἀπὸ νωρὶς ὑποστήριξε. Ἐτσι προχώρησαν στὴν ἴδρυσι μιᾶς ὀργάνωσις τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1943 ποὺ ὀνομάστηκε «Ἐθνικὸς Ἀπελευθερωτικὸς Σύνδεσμος».

Ὁ ΕΑΣ, ποὺ ἦταν οὐσιαστικὰ ἐκφραστής τῆς ἐαμικῆς πολιτικῆς στὴν παροικία, σὲ ἀντίθεσι μὲ τὶς φιλοεαμικῆς ὀργανώσεις ποὺ δροῦσαν μέσα στὸ στράτευμα, ἦταν νόμιμη ὀργάνωσις μὲ ἐλεύθερη λειτουργία,

49. Π. Κανελλόπουλος, ὁ.π., σ. 149, βλέπε καὶ σσ. 134, 137, 143 - 145, 151 - 152.

50. Τηλεγράφημα Βρ. Πρεσβείας Καΐρου πρὸς F. O., ἀρ. 476, 2 Φεβρουαρίου 1942, R 875/40/19, FO 33160.

51. Ἐπιστολὴ τοῦ Brock (M.I. 5— ὑπηρεσία ἀσφάλειας) πρὸς Dixon (F. O.), 1 Ἰουνίου 1943, καὶ ἐπισυναπτομένη ἀναφορὰ «Ἑλληνες Κομμουνιστὲς» R 4896/-/19, FO 371/37197.

πού απέφευγε να κάνει αναφορά στις παράνομες οργανώσεις και κάλυπτε τὸν ἑαμικό του προσανατολισμὸ μὲ ἓνα γενικότερο ἀντιφασιστικὸ χαρακτήρα πού ἦταν ἀνεκτός, ἂν ὄχι ἀποδεκτός ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς. Τὸ ἰδρυτικὸ τοῦ ΕΑΣ δημοσιεύτηκε στὸν *Ἑλληνα* στίς 15 Ἰουνίου 1943. Τὸ κείμενο ἀναφερόταν στὴ σημασία τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴ συντριβὴ τοῦ φασισμοῦ καὶ περιέγραφε τὴ διεξαγωγὴ του στὴν Ἑλλάδα, τονίζοντας πὼς ὁ λαὸς «δὲν πολεμᾷ μόνο γιὰ νὰ διώξει τὸν ξένο δυνάστη μὰ καὶ νὰ πάρει ὁ ἴδιος στ' ἀντρεωμένα του χέρια τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς του τύχες». Παρακάτω, τὸ ἰδρυτικὸ ἔθετε τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα :

«...παιδιὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι καὶ ἡ μεγάλη μάζα τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ πού δὲν κρατᾷ ὄπλα στὸ χέρι. Ἡ μάζα αὐτὴ θὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὸν ἀγώνα τοῦ λαοῦ μας; Θὰ μείνει ψυχρὸς θεατὴς μιᾶς τιτανομαχίας, ὅταν ἡ ἔκβαση τῆς τιτανομαχίας πρόκειται ν' ἀποφασίσει καὶ γιὰ τὶς τύχες τοῦ κόσμου καὶ γιὰ τὶς τύχες τῆς Ἑλλάδας καὶ γιὰ τὶς τύχες τοῦ ξηνητεμένου ἑλληνισμοῦ;»

καὶ ἀπαντοῦσε :

«*Ὁχι, δὲν μένει ἀμέτοχος τοῦ ἀγώνα ὁ αἰγυπτιώτης ἑλληνισμὸς... Μερικοὶ Ἑλληνες πολῖτες ἔνωσαν βαθιὰ ὅτι ὁ καθένας μας σὰν ἄτομο καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου σὰν ὁμάδα ἔχουμε τεράστια εὐθὺνὴ ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἱστορίας του. Ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παράδοση καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία μᾶς ἐπιβάλλουν μὴ καὶ μόνη ἀποστολὴ : ν' ἀγωνιστοῦμε μὲ τὸ λαὸ μας καὶ γιὰ τὸ λαὸ μας.*»⁵²

Ἀκολουθοῦσε τὸ πρόγραμμα τοῦ ΕΑΣ πού ἔκλεινε συνοψίζοντας τοὺς συγκεκριμένους στόχους τῆς ὀργάνωσης πού ἦσαν σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ἑξῆς : Ὁ διαφωτισμὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ξένης κοινῆς γνώμης στὴ Μέση Ἀνατολὴ σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἀντίσταση. Ἡ συμμετοχὴ στίς προσπάθειες γιὰ ὕλικὴ βοήθεια στὸ λαὸ μὲ προμήθειες καὶ ἡ ἐξασφάλιση οικονομικῆς ἐνίσχυσης γιὰ τὴν ἀντίσταση. Ἡ συμβολὴ στὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων πού δημιούργησε στὴν παρειακία ἢ ἐπιστράτευση καὶ τέλος ἡ κινητοποίηση γιὰ καθολικὸ ἰδεολογικὸ καὶ ἔνοπλο ἀγώνα κατὰ τοῦ φασισμοῦ.

Στίς διαδικασίες γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ ΕΑΣ ἔπαιξε ἡγετικὸ ρόλο ὁ Γ. Ρουσσος· ἀρκετοὶ ὀπαδοὶ τῶν φιλελευθέρων συμμετεῖχαν στίς δραστηριότητες τῆς ὀργάνωσης καὶ στίς τρεῖς πόλεις ὅπου σχηματίστηκαν τμήματα τοῦ ΕΑΣ, Ἀλεξάνδρεια, Κάϊρο, καὶ Πόρτ Σαῖντ. Ἐχουμε δηλαδὴ, σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα βέβαια, μιὰ ἀντανάκλαση τῆς διαδικασίας πού συντελεῖται τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Ἑλλάδα, προσχώρηση φιλελευθέρων στίς θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Ἐνα ἐπιπλέον χαρακτηριστικὸ ἦταν τὸ γε-

52. *Ἑλληνα*, ἀρ. 6, 15 Ἰουνίου 1943.

γονὸς πὼς ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μελῶν τοῦ ΕΑΣ ἦσαν διανοούμενοι καὶ καλλιτέχνες. Ἐδῶ ἄς σημειωθεῖ πὼς ἡ διεύρυνση τῆς ὀμάδας τοῦ *Ἑλληνα* ποὺ συντελέστηκε μὲ τὸ σχηματισμὸ τοῦ ΕΑΣ σήμαινε ἀποδοχὴ εὐρύτερων πολιτικῶν καθηκόντων ἀπὸ τὰ μέλη του καὶ ὄχι διεύρυνση τῆς κοινωνικῆς τους σύνθεσης ἀφοῦ ἐξακολουθοῦσε νὰ προσελκύει διανοούμενους. Τὰ ἄρθρα λοιπὸν τοῦ *Ἑλληνα*, ποὺ ἐγίνε τὸ ἀνεπίσημο ὄργανο τοῦ ΕΑΣ, ἄλλαξαν κάπως μορφή ἀλλὰ ὄχι περιεχόμενο. Αὐτὸ μοιάζει νὰ ὑποστηρίζει ὁ Τσίρκας γράφοντας ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα γιὰ τὸν *Ἑλληνα*.

*«Ὁ ἀκαδημαϊκὸς χαρακτήρας του μένει πίσω. Τώρα εἶναι μιὰ μαχητικὴ ἐφημερίδα, ποὺ παρακολουθεῖ τὰ γεγονότα καὶ κάποτε χαράζει καὶ τὸ δρόμο τους. Ὡστόσο ἡ ποιότητα μένει πάντοτε ψηλὴ χάρις στὴ συνεργασία ὄλων τῶν λογοτεχνῶν.»*⁵³

Μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ *Ἑλληνα* πληροφορήθηκαν οἱ πάροικοι τὶς ἀποφάσεις τῆς γενικῆς συνέλευσης τοῦ ΕΑΣ ποὺ ἐγίνε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943.⁵⁴ Τὸν Μάρτιο εἶχαν προηγηθεῖ στὶς δυὸ ἑλληνικὲς ταξιαρχίες ἐξεγέρσεις ὀργανωμένες ἀπὸ τὴν ΑΣΟ, μὲ σκοπὸ τὴν ἐκδίωξη ὀρισμένων ἀξιωματικῶν. Οἱ ἐξεγέρσεις ὀδήγησαν σὲ κυβερνητικὴ κρίση, τὴν παραίτηση τοῦ Κανελλόπουλου καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀριθμοῦ ἀξιωματικῶν ἀπὸ τὶς ταξιαρχίες.⁵⁵ Ἀνασχηματίστηκε ἡ Κυβέρνηση καὶ ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ στὸ Κάιρο. Ὁ Γ. Ρούσσος ἐγίνε ἀντιπρόεδρος καὶ ὁ ἐπίσης φιλελεύθερος Βύρων Καραπαναγιώτης ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ γενικὴ συνέλευση τοῦ ΕΑΣ χαιρέτισε τὴν εἴσοδο τοῦ Ρούσσου καὶ σὲ σχετικὸ ψήφισμα τοῦ ζητοῦσε νὰ *«καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν καὶ ἐξουδετερώσῃ πᾶσαν ἀντίδρασιν ἐναντίον τῶν πατριωτικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει ὁ ΕΑΣ»*.⁵⁶ Σὲ δεῦτερό της ψήφισμα ἡ γενικὴ συνέλευση ζητοῦσε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση ν' ἀναλάβει τὰ ἐπιδόματα γιὰ τὶς οἰκογένειες τῶν ἐπιστράτων ὡς κρατικὴ ὑποχρέωση, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἐξαρτημένες οἱ οἰκογένειες ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία.⁵⁷ Ἐνῶ τὸ καιρὸ ποὺ ἔκανε τὴ γενικὴ του συνέλευση ὁ ΕΑΣ εἶχε ζωὴ μοναχὰ τριῶν μηνῶν εἶχε ἤδη μιὰ σημαντικὴ ἐκδήλωση στὸ ἐνεργητικὸ του. Στὶς 26 Μαρτίου εἶχε ὀργανώσει συγκέντρωση γιὰ

53. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 486.

54. *Ἑλληνα*, ἀρ. 16, 15 Ἀπριλίου 1943.

55. Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ βλέπε : H. Fleischer, ὁ.π., σσ. 18 - 20· P. Papastratis, ὁ.π., σσ. 206 - 218· καὶ Α. Ἰωάννου, ὁ.π., σσ. 25 - 34.

56. *Ἑλληνα*, ὁ.π., ἀρ. 16.

57. Οἱ πάροικοι εἶχαν σχηματίσει τὴν «Ἐπιτροπὴ Ἀλεξανδρείας Περιθάλψεως Οἰκογενειῶν Ἐπιστράτων», ποὺ στὴν περίοδο τοῦ πολέμου συγκέντρωσε 560.680 αἰγ. λίρες ἀπὸ εἰσφορές. Μόνο ἀπὸ τὸν Αὐγουστο τὸ 1943 συνέβαλε καὶ ἡ κυβέρνηση στὴν περιθάλψη.

τὴν ἐθνικὴ ἐπέτειο τὴν ὁποία παρακολούθησε καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Τσουδερός — πιθανότατα μετὰ ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Γ. Ρούσσου — καὶ μεγάλος ἀριθμὸς παροίκων ἀφοῦ ὁ *Κῆρυξ* ἔγραψε τὴν ἄλλη μέρα πὼς ἦταν «ἀπειρον τὸ ἀκροατήριον».⁵⁸

Οἱ παραπάνω δραστηριότητες τοῦ ΕΑΣ δὲν ἄργησαν νὰ προκαλέσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν βρεταννικῶν ἀρχῶν στὴν Αἴγυπτο. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943 οἱ βρεταννικὲς μυστικὲς ὑπηρεσίες στὸ Κάιρο ἐτοίμαζαν μιὰ ἔκθεση γύρω ἀπὸ τὴ δράση τῶν ἐλληνικῶν ἀριστερῶν ὁργανώσεων στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Μέση Ἀνατολή, ἀντίγραφο τῆς ὁποίας στάλθηκε στὸ Foreign Office. Στὸ σημεῖο πὸ ἀναφέρεται στὶς δραστηριότητες τῶν ὁργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή, ἡ ἔκθεση σημειώνει πὼς «στὴν Αἴγυπτο οἱ κομμουνιστὲς ἔχουν προσεγγίσει μ' ἐπιτυχία τὰ ἀριστερὰ στοιχεῖα στὶς ἔνοπλες δυνάμεις καὶ ἀνάμεσα στοὺς πολίτες».⁵⁹ Οἱ συντάκτες τῆς ἔκθεσης ἦσαν πεπεισμένοι πὼς οἱ ἀντιφασιστικὲς ὁργανώσεις στὶς ἔνοπλες δυνάμεις ἦσαν «κομμουνιστικὲς» ὁργανώσεις ἀλλὰ ἐξέφραζαν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ κατὰ πόσο τὸ ἴδιο ἴσχυε καὶ γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ ΕΑΣ, ἀφοῦ σ' αὐτὸν συμμετεῖχαν καὶ φιλελεύθεροι. Δὲν ἀμφέβαλλαν ὅμως πὼς ὑπῆρχε στενὴ συνεργασία τοῦ ΕΑΣ μὲ τὴν ΑΣΟ, ἀφοῦ συνέκλιναν οἱ πολιτικὲς θέσεις τῶν ὁργανώσεων. Πρὶν λάβει αὐτὴ τὴν ἔκθεση, τὸ Foreign Office δὲν εἶχε δώσει σημασία στὶς κινήσεις τῆς ὁμάδας γύρω ἀπὸ τὸν *Ἑλληνα*. Μάλιστα, ἀπὸ τὸ 1942 πὸ ἀποκαταστάθηκαν σταδιακὰ οἱ ἐπικοινωνίες μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἐνδιαφερόταν ὅλο καὶ λιγότερο γιὰ τὶς πολιτικὲς διαδικασίες μέσα στὴν παροικία. Οἱ ἀναφορὲς στοὺς αἰγυπτίωτες Ἑλληνες στὰ τηλεγραφήματα μεταξὺ Καΐρου καὶ Λονδίνου ἦσαν σπάνιες μετὰ τὴν ἐπιστράτευση τοῦ 1942. Ἡ ἐπίσημη ἐμφάνιση μιᾶς φιλο-εαμικῆς ὁργάνωσης στὴν παροικία ὅμως, δὲν μπορούσε νὰ περάσει ἀπαρατήρητη, καὶ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια πὼς οἱ βρεταννικὲς ἀρχές, στὴν καταστολὴ τοῦ εαμικοῦ κινήματος στὴ Μέση Ἀνατολή δὲν ἀγνόησαν τὸν ΕΑΣ.

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1943 ἄρχισαν νὰ διαψεύδονται οἱ ἐλπίδες τῶν εαμικῶν ὁργανώσεων πὼς ἡ ἐξόριστη κυβέρνησις μὲ τὴν νέα της σύνθεσις (εἶχε στὸ μεταξὺ συμπεριλάβει καὶ τὸν Σοφοκλῆ Βενιζέλο, 1894 - 1964), θὰ τοὺς παρεῖχε ἐλευθερία κινήσεων καὶ θὰ ἔπαιρνε μέτρα κατὰ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ τῶν μοναρχικῶν πὸ εἶχαν ἀπομείνει στὸ στράτευμα. Ὁ ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν Βύρων Καραπαναγιώτης συναίνεσε στὸ βρεταννικὸ σχέδιο ἐξαντλητικῶν γυμνασίων στὴν ἔρημο γιὰ τὴν 2η ταξιαρχία, πὸ ὁδήγησαν σὲ ἐπεισόδια πὸ κατέληξαν σὲ συλλήψεις πολλῶν ἀριστερῶν στρατιωτῶν καὶ στὴν

58. Ἐφημερίδα *Κῆρυξ* Καΐρου, 27 Μαρτίου 1943.

59. Ὁ.π., ἐπιστολὴ τοῦ Brock (M.I. 5) πρὸς Dixon (F. O.), 1 Ἰουνίου 1943, κ.λπ.

ἀπομάκρυνσή τους σὲ «τάγμα ἀνεπιθυμητῶν» ποὺ ἀπομονώθηκε.⁶⁰ Ὁ ὑπουργὸς Ναυτικῶν Σοφοκλῆς Βενιζέλος ἔκανε ἐκκαθαρίσεις μελῶν τῆς ΑΟΝ ἀπὸ τὰ πλοῖα.⁶¹ Ἀλλὰ τὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο ἄλλαξε τὸ δυσάρεστο γιὰ τίς ἑαμικὲς ὀργανώσεις πολιτικὸ κλίμα. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1943 ἔφτασαν στὸ Κάιρο ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδας ἀντιπρόσωποι τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων ΕΑΜ - ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ καὶ ΕΚΚΑ.⁶² Οἱ ἐπαφές τῶν ἀντιπροσώπων μὲ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση καὶ τοὺς ἄλλους πολιτικούς παράγοντες ἀπέφεραν ἐπίσημες δηλώσεις τῆς κυβέρνησης καὶ τῶν ἀντιπροσώπων πὼς ὁ βασιλιάς ἔπρεπε νὰ μὴν ἐπιστρέφει μεταπολεμικὰ στὴν Ἑλλάδα πρὶν γίνει δημοψήφισμα. Ἡ ἐπίσκεψη ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ΕΑΜ νὰ ἀνταλλάξουν ἀπόψεις καὶ ἐμπειρίες μὲ τὰ ἡγετικά στελέχη τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος στὴ Μέση Ἀνατολή. Δὲν μεσολάβησε ἄλλη ἄμεση ἐπαφή τῶν δύο πλευρῶν πρὶν ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀπριλίου 1944, ἄρα εἶναι πολὺ σημαντικό νὰ ἐξακριβωθεῖ ἂν δόθηκαν συγκεκριμένες ἐντολές ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ΕΑΜ Τζίμα καὶ Π. Ρούσο γιὰ «ἐκδήλωση», δηλαδὴ κίνημα τῶν ἑαμικῶν ὀργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή στὴν περίπτωση ποὺ τὸ ΕΑΜ θὰ σχημάτιζε κυβέρνηση στὰ βουνά. Ὅριστικὴ ἀπάντηση δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ ἀκόμη, κι οὔτε εἶναι στὰ πλαίσια τοῦ ἄρθρου τούτου. Ὡστόσο, προσεκτικὴ μελέτη ὄλων τῶν πηγῶν ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς δὲν δόθηκαν συγκεκριμένες ἐντολές καὶ πὼς ἡ ἡγεσία στὴ Μέση Ἀνατολή πῆρε αὐτόνομα ἀπόφαση γιὰ «ἐκδήλωση» τὸν Ἀπρίλιο.⁶³ Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει πιὸ εἰδικὰ ἡ σημασία καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς ἐπίσκεψης στὸν παροικιακὸ χῶρο καὶ εἰδικὰ στὸν ΕΑΣ, θέματα ποὺ δὲν ἔχουν ἀπασχολήσει τοὺς περισσοτέρους μελετητὲς τῆς περιόδου. Ὄργανώθηκαν δύο συναντήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ΕΑΜ, Α. Τζίμα, Π. Ρούσου καὶ Κ.

60. Λ. Ἰωάννου, ὁ.π., σσ. 34 - 36· συνομιλία μὲ τὸν Λ. Ράππα, 11 Ἰανουαρίου 1979· «περίληψη ἀναφορᾶς τῆς 210 ΒΜΜ τῆς 9ης Στρατιᾶς γιὰ τὰ γεγονότα στὴ 2η ἑλληνικὴ Ταξιαρχία» (στὰ ἀγγλικά), R 6946/194/19, FO 371/37216 καὶ τηλεγράφημα ἀπὸ Βρεταννὸ πρεσβετιτὴ Leeper πρὸς F. O., v. 17, 14 Ἰουλίου 1943, R 6479/41/19, FO 371.

61. Γ. Δαφνῆς, *Σοφοκλῆς Βενιζέλος*, Ἀθήνα 1970, σ. 228· ἐφημερίδα τῆς ΑΟΝ *Ἐλευθερία*, ἀρ. 19, Ἰούλιος 1943.

62. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι πλούσια. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ ἄρθρα τῶν Clogg, Woodhouse καὶ Myers στὸ P. Auty and R. Clogg, *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, Λονδίνο 1975· καὶ Π. Ρούσο, *Ἡ Μεγάλὴ Πενταετία*, Ἀθήνα 1976, τόμ. Α', σσ. 391 - 455.

63. Ὁ Γ. Ἀθανασιάδης ὑποστηρίζει (στὸ βιβλίο του, ὁ.π., σ. 210) πὼς ὁ Σαλᾶς τοῦ εἶπε, σὲ συζήτησή τους τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944, πὼς ὁ Π. Ρούσος τοῦ ἔδωσε ἐντολὴ γιὰ «ἐκδήλωση». Αὐτὸ τὸ ἔχει ἀρνηθεῖ ὁ Ρούσος στὸ βιβλίο του (ὁ.π., σ. 409), ἐνῶ ὁ Τζίμας ἔχει ἐκφράσει σοβαρὲς ἀμφιβολίες ὅτι μποροῦσαν τέτοιες ὀδηγίες νὰ εἶχαν δοθεῖ. Βλέπε Η. Fleischer, ὁ.π., σ. 33, ὅπου ἀναφέρονται καὶ ἄλλες πηγές στὶς ὁποῖες δὲν ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη τοῦ Ἀθανασιάδη.

Δεσποτόπουλου μὲ τὰ μέλη τοῦ ΕΑΣ σὲ σπίτια μελῶν στὸ Κάιρο, καθὼς ἐπίσης καὶ διάφορες λαϊκὲς συγκεντρώσεις. Σ' αὐτές, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ΕΑΜ διαπίστωσαν μ' ἐκπληξή καὶ χαρὰ τὰ φιλοεαμικὰ αἰσθήματα πολλῶν παροίκων. Ὁ Π. Ρούσος ἔχει γράψει σχετικὰ :

*«Εἶναι ἀδύνατο νὰ περιγράψουμε τὸ πανδαιμόνιο ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ΕΑΜ ποὺ ξέσπασε στὴν ἄφιξή μας. Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἀνοίγαν τὶς καρδιές τους γιὰ νὰ ξαποστείλουν τὴν ἀγάπη τους στὰ μαχόμενα παιδιὰ τῆς Ἑλλάδας... Ἐγινε ἔξαρνος ἀνάμεσα στὸ πληθυσμὸ (ποὺ συνεχίστηκε καὶ τὶς ὑπόλοιπες μέρες τῆς παραμονῆς μας καὶ ἀπέδωσε ἀρκετὲς χιλιάδες λίρες). Ἡ χαρὰ μας ἦταν ἀνείπωτη καὶ βλέπαμε τώρα πόσο ἀγνοοῦσαμε — λόγῳ τῶν βρετανικῶν μέτρων — τὴν πραγματικὴ εἰκόνα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.»*⁶⁴

Ἡ παρουσία τῶν ἀνταρτῶν ὄχι μόνον προκάλεσε τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν παροίκων ἀλλὰ ἔδωσε νέα ὄθηση στὶς κινήσεις τοῦ ΕΑΣ. Ἡ de facto ἀναγνώριση τῆς σημασίας καὶ τοῦ ρόλου τῶν ἀνταρτῶν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κυβέρνηση καὶ ἡ δῆλωσή της σχετικὰ μὲ τὸ βασιλιά ἐπιτρέπουν στὸν ΕΑΣ νὰ γίνεῖ ἰδεολογικὰ σαφέστερος. Στὸ τεῦχος τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ *Ἑλληνα* δημοσιεύτηκε ἄρθρο τοῦ Π. Ρούσου μὲ τίτλο : «Ἱστορικὴ Προσταγὴ τοῦ Ἐθνους», ποὺ παρέθετε τὴ δράση καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ ΕΑΜ.⁶⁵ Παράλληλα, ὁ ΕΑΣ δὲ δίστασε νὰ χρησιμοποιοῦσε τὸ κύρος ποὺ ἀποκτοῦσε σὰν ὀργάνωση ταυτισμένη μὲ τὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ ἑλλαδικοῦ κέντρου γιὰ νὰ προσεταιριστεῖ δημοκρατικὲς προσωπικότητες τῆς παροικίας. Μερικὲς ἐβδομάδες μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων γιορτάστηκε πανηγυρικὰ ἡ τρίτη ἐπέτειος τοῦ «Ὅχι». Μὲ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ συγκροτήθηκε ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Μ. Σαλβάγο, πρόεδρο τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητας Ἀλεξάνδρειας, Κλ. Νικολάου, πρόεδρο τῆς Κοινότητος Ἰμπραϊμίας, καὶ ἀπὸ ἄλλες προσωπικότητες. Ἡ ἐκδήλωση ἔγινε στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1943 σὲ κινηματογράφο τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὅπου μίλησε ὁ Θ. Πιερίδης τονίζοντας τὴν ἀνάγκη ἑνὸς «ἐνωμένου ἀγώνα». Ἐγινε ἀνάλογη ἐκδήλωση στὸ Πόρτ Σαῖντ, ὅπου μίλησε ὁ γραμματέας τοῦ τμήματος τοῦ ΕΑΣ, Π. Ξένος.

Τὴν ἴδια μέρα στὸ Κάιρο ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκθεσης ποὺ ὀργάνωσε ὁ ΕΑΣ μὲ τίτλο : «Δυὸ Χρόνια Σκλαβιάς — Δυὸ Χρόνια Ἀγῶνας» ποὺ εἶχε ἤδη προβληθεῖ μ' ἐπιτυχία στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ὅπως ἔγραφε στὸν πρόλογο τοῦ λευκώματος τῆς ἐκθεσης ὁ Γιώργος Σεφέρης, σκοπὸς τῆς ἦταν νὰ προβληθοῦν οἱ ἄθλιες συνθήκες τῆς ζωῆς τοῦ ἀγωνιζό-

64. Π. Ρούσος, ὁ.π., σ. 412· συνομιλία μου μὲ Κ. Δεσποτόπουλο 28 Σεπτ. 1979.

65. *Ἑλληνα*, ἀρ. 20, 15 Σεπτεμβρίου 1943.

μενου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ φωτογραφίες καὶ πίνακες ζωγραφικῆς ποὺ ἔκαναν τὴν ἔκθεση πιὸ ρεαλιστικὴ καὶ πιὸ ἄμεση. Ὁ Σεφέρης ἦταν τότε υπεύθυνος τοῦ γραφείου τύπου τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ οἱ φωτογραφίες καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀνῆκαν στὴν ὑπηρεσία του καὶ δόθηκαν μὲ δική του πρωτοβουλία.⁶⁶ Εἶχε ἤδη προηγηθεῖ μιὰ συνεργασία του μὲ τὸν ΕΑΣ τὸν Μάιο τοῦ 1943 ὅπου ἔγινε ἡ γνωστὴ διάλεξη γιὰ τὸν Μακρυγιάννη ποὺ δημοσιεύτηκε ὀλόκληρη στὸν *Ἑλληνα*.⁶⁷ Οἱ πίνακες ζωγραφικῆς ἦσαν ἔργα Ἑλλήνων ζωγράφων τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἐνῶ πολλὰ ἄλλα μέλη τοῦ ΕΑΣ ἐργάστηκαν γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ διαφήμιση τῆς ἐκθέσης. Οἱ ὀργανωτὲς ὑπολόγισαν πὼς γύρω στὰ δεκαπέντε χιλιάδες ἄτομα ἐπισκέφτηκαν τὴν ἔκθεση. Ἡ ἐφημερίδα *Ταχυδρόμος* ἔγραφε τονίζοντας τὴ μεγάλη τῆς ἀπήχηση:

*«Πολλὰ γυναῖκες καταθέτουν ἄνθη πρὸ τῆς στήλης στὴν ὁποία ἔχουν ἀναγραφῆ τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων εἰς Ἀλαμῆν, ἐνῶ ἄλλαι ἀπερχόμεναι τῆς ἐκθέσεως, μεταβαίνουν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σάββα καὶ ἀνάβουν κερῶνια.»*⁶⁸

Τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκθέσης στὸ Κάιρο ἔγιναν μὲ τὴν παρουσία τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἐ. Τσουδεροῦ, τοῦ ἀντιπροέδρου Γ. Ρούσσου καὶ τῶν ὑπουργῶν Βούλγαρη καὶ Δημητρακάκη, πράγμα ποὺ σήμαινε μεγάλη πολιτικὴ ἐπιτυχία τοῦ ΕΑΣ. Δυὸ μῆνες ἀργότερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, στὸν ἀπολογισμὸ ἑνὸς χρόνου δράσης ὁ ΕΑΣ σημείωνε πὼς ἡ ἔκθεση αὐτὴ ἦταν ἡ πιὸ σημαντικὴ διαφωτιστικὴ ἐνέργεια τῆς ὀργάνωσης καὶ πὼς βοήθησε νὰ γίνεῖ τὸ κίνημα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης *«τὸ πραγματικὸ καμάρι τῶν Ἑλλήνων τῆς Αἰγύπτου»*.⁶⁹

Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ δὲν ἦταν καθόλου ὑπερβολικὴ. Ἡ συγκίνηση ποὺ προκάλεσε ἡ ἔκθεση μεταφράστηκε σὲ ἐνθουσιώδη κινητοποίηση γιὰ τὸν «ἔρανο βιταμινῶν» ποὺ διοργάνωσε ὁ ΕΑΣ σὰν προέκταση τῆς ἐκθέσης. Ἄλλωστε ἦταν οἱ ἴδιοι οἱ ἐπισκέπτες ποὺ ἐπέμεναν νὰ διεξαχθεῖ ἔρανος γιὰ τὴν ὑλικὴ βοήθεια τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Ἐνα ἀπὸ τὰ ντοκουμέντα τῆς ἐκθέσης ποὺ προκάλεσε μεγάλο ἐνδιαφέρον ἦταν ἡ μελέτη ἑνὸς Ἰταλοῦ γιατροῦ ποὺ περιέγραφε τὰ ὀδυνηρὰ συμπτώματα ποὺ παρουσίαζαν τὰ παιδιὰ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἔλλειψη βιταμινῶν. Ὁ ΕΑΣ κάλεσε ἀντιπροσώπους τῶν παροικιακῶν σωματείων καὶ ὀργανώσεων γιὰ νὰ συζητήσουν τὴ δυνατότητα διεξαγωγῆς ἐράνου γιὰ τὴν ἀποστολὴ βιταμινῶν στὰ 400.000 παιδιὰ ἡλικίας 2-12 χρονῶν στὴν Ἑλλάδα. Τελικὰ 18 διαφορετικὲς παροικιακὲς ὀργανώσεις ἢ ἰδρύματα ὑποστήριξαν τὸν ἔρανο,

66. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 489.

67. *Ἑλληνα*, ἀρ. 18, 15 Ἰουνίου 1943.

68. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 491.

69. *Ἑλληνα*, ἀρ. 24, 15 Ἰανουαρίου 1944 (ἔνθετο).

μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Κοινότητες Ἀλεξάνδρειας καὶ Καΐρου καθὼς καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν Αἴγυπτο. Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὲς τὶς ὀργανώσεις εἶχαν διοικητικὰ συμβούλια ἀποτελούμενα ἀπὸ φιλελευθέρους ποὺ δὲν ἀρνήθηκαν τὴ συνεργασία μὲ τὸν ΕΑΣ. Δημιουργήθηκε ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ὀργανώσεις ἡ «Ἐπιτροπὴ Ἐράνου», ὅπου ὁ ΕΑΣ συμμετεῖχε ἰσότιμα.⁷⁰ Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς κυβέρνησης ἐκφράστηκαν δισταγμοὶ ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ Τσουδερό, ἀλλὰ οἱ ὑπουργοὶ Γ. Ροῦσσος καὶ Σ. Βενιζέλος συνεισέφεραν. Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Τσουδεροῦ ὀφείλονταν στὸ γεγονὸς πὼς ἡ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ ἀποκάλυπτε τὴ δυσκινησία τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης στὸ θέμα τῆς βοήθειας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων μέσα ἀπὸ τὸν παροικιακὸ τύπο καὶ κυρίως ἡ προβολὴ τοῦ ἐράνου ἀπὸ τὶς φιλελεύθερες ἐφημερίδες προετοίμαζαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἐράνου, ὅταν θὰ ἄρχιζε τὴν 1η Δεκεμβρίου 1943. Πράγματι, τὴν πρώτη μέρα συγκεντρώθηκαν στὸ Κάϊρο 2.500 λίρες σ' ὅλη τὴν Αἴγυπτο. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ βρῆκε τὴν πιὸ πλατιά ἀνταπόκριση στοὺς παροίκους· συνεισέφεραν βιομήχανοι καὶ γκαρσόνια, δάσκαλοι καὶ ὑπάλληλοι καταστημάτων, βαμβακέμποροι καὶ κτηνοπῶλες. Συνέβαλαν σημαντικὰ καὶ οἱ στρατευμένοι Ἕλληνες μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο: προσφέρθηκαν γιὰ τὸν ἔρανο ἀκόμη καὶ οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ ποδοσφαιρικὴ συνάντηση μεταξὺ ομάδων τῆς βρετανικῆς καὶ ἐλληνικῆς ἀεροπορίας.⁷¹ Μιὰ ματιὰ στὸν παροικιακὸ τύπο ποὺ δημοσίευε καθημερινὰ τ' ἀποτελέσματα τοῦ ἐράνου, δίνει παραστατικὰ τὸν ἐνθουσιασμό. Ὁ *Ταχυδρόμος*, ἔγραφε:

«Ὁ χθὲς διενεργηθεὶς ἔρανος ἀπὸ Κυρίας καὶ Δεσποινίδας εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ κέντρα ἀπέφερε 60 λίρες. Ὁ Ἔρανος θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ σήμερον εἰς τὰς ὁδοὺς, τὰ κέντρα καὶ τοὺς κινηματογράφους. Ἀξιοματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ προσέφεραν 17 λίρες. Ἐνας μικροῦλης ἔφερον εἰς τὸν [Σύλλογο] Αἰσχύλο - Ἀρίωνα τὸν κουμπάρῳ του, τὸν ἔσπασε καὶ προσέφερε τὰ ἐν αὐτῷ 52 γρόσια»,⁷²

ἐνῶ πληροφοροῦσε μιὰν ἄλλη μέρα τοὺς ἀναγνώστες του πὼς ἐγινε μὲ ἐπιτυχία ἔρανος τὴν Κυριακὴ σὲ τρεῖς ἐλληνορθόδοξες ἐκκλησίες τῆς παροικίας στὴν Ἀλεξάνδρεια.⁷³ Μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1944 εἶχαν συγκεντρωθεῖ συνολικὰ 41.000 λίρες ποὺ παραδόθηκαν στὴν ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Εἶχαν παρουσιασθεῖ προβλήματα σχετικὰ μὲ τοὺς τρόπους ἀγορᾶς καὶ ἀποστολῆς τῶν βιταμινῶν καὶ εἶχε ἐνδιαφερ-

70. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου, Φάκελος Βιταμινῶν, Πρακτικὰ Συνεδριάσεων Ἐπιτροπῆς Βιταμινῶν.

71. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σσ. 492 - 493.

72. *Ταχυδρόμος*, 12 Δεκεμβρίου 1943.

73. *Ταχυδρόμος*, 10 Δεκεμβρίου 1943.

θεῖ ἀπὸ νωρὶς ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης γιὰ νὰ βρεθεῖ λύση.⁷⁴ Ἄρχισαν ἐπαφές μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ Περιθάλψεως» στὴν Ἀμερικὴ χωρὶς ἄμεσο ἀποτέλεσμα. Φαίνεται πὼς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀπριλίου 1944 δὲν δειχθῆκε ἡ ἀπαιτούμενη μέριμνα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, πιθανότατα γιὰ πολιτικούς λόγους. Ἡ ἀποστολὴ χρημάτων καθυστέρησε ἀρκετὰ χρόνια καὶ 7.000 λίρες δόθηκαν στὸν Πατριάρχη μετὰ ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ τότε βασιλιᾶ Παύλου. Τὰ ὑπόλοιπα χρήματα δόθηκαν στὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ, καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰ διαβουλεύσεις καὶ διαφωνίες μετὰξὺ τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐράνου» καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, συμφωνήθηκε νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἴδρυση «Ἀσκληπιείου Φυματιώσεως τῶν Ὀστών» στὴν Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης. Τὰ ἐγκαίνια ἔγιναν τὸν Νοέμβριο τοῦ 1948 ἀλλὰ οἱ ἐργασίες σταμάτησαν τὸ 1950 γιὰτὶ ὑπῆρχε ἔλλειψη χρημάτων.⁷⁵

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἐράνου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, ὁ ΕΑΣ, κλείνοντας ἓνα χρόνο ζωῆς, ἔκανε τὸν ἀπολογισμό του. Οἱ ἐκτιμήσεις τῆς ὀργάνωσης, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸν *Ἑλληνα*, ἦσαν θετικές καὶ ἡ ὀργάνωση ὑποστήριξε πὼς εἶχε ἐκτελέσει τὸν προορισμὸ της ἀφοῦ κατόρθωσε νὰ γίνῃ «ἓνα ζωντανὸ κομμάτι τοῦ ἀγωνιζομένου λαοῦ τῆς Ἑλλάδας μέσα στὸν ξηνητεμένο Ἑλληνισμό, στὸν ὁποῖον ἔφερε ἓνα μῆρυμα ἀγώνα, θάρρους καὶ ἐλπίδος».⁷⁶ Ἀκόμη ὅμως καὶ ἡ ἐπιπρόσθετη ἱκανοποίησις ἀπὸ τὴν πορεία τοῦ ἐράνου δὲν μποροῦσε νὰ κρύψει τὰ ἀπειλητικὰ σύννεφα στὸν πολιτικὸ ὀρίζοντα, ποὺ σκοτείνιαζε ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943. Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν περίοδο ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐπίσκεψη τῶν ἀνταρτῶν ὄξυναν τοὺς πολιτικούς ἀνταγωνισμούς. Ὁ βασιλιάς Γεώργιος Β΄ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Churchill ἀγνόησε τὴ γνώμη τῆς κυβέρνησης καὶ τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μέχρι ν' ἀποφασίσει ὁ λαὸς μὲ δημοψήφισμα γιὰ τὴν τύχη τῆς μοναρχίας. Στὰ ἑλληνικὰ βουνὰ συγκρούστηκαν τμήματα τοῦ ΕΛΑΣ καὶ τοῦ ΕΔΕΣ τὸν Ὀκτώβριο. Δύο ἄλλα γεγονότα ἐπηρέασαν συγχρόνως τὴν κοινὴ γνώμη τῆς παροικίας. Μετὰ τὴν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα κατάληψης τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς ποὺ τερματίστηκε τὸ Νοέμβριο, ἔφθασαν στὴν Αἴγυπτο μέλη τοῦ ΕΛΑΣ Σάμου. Ἐκαναν δηλώσεις ὑποστηρίζοντας πὼς ἡ συμπεριφορὰ τῶν Βρεταννῶν ἀπέναντι στὸν ΕΛΑΣ Σάμου ἦταν ἐχθρική.⁷⁷ Τὸν ἴδιο καιρὸ ἔγινε γνωστὴ στὴν Αἴγυπτο ἡ ὑπόθεση τῶν ἐπαφῶν τοῦ Νεοζηλανδοῦ ἀξιωματικοῦ Don Stott μὲ τοὺς

74. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 495.

75. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου, Φάκελλος Βιταμινῶν, Ἀλληλογραφία Ἐπιτροπῆς Καΐρου μὲ τὸν Ε.Ε.Σ. Μιὰ πιὸ λεπτομερὴς ἐξιστόριση δὲν εἶναι στὰ πλαίσια τοῦ ἀρθροῦ τούτου.

76. *Ἑλληνα*, ἀρ. 24, 15 Ἰανουαρίου 1954 (ἐνθετο).

77. Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 146 - 147.

Γερμανοὺς στὴν Ἀθήνα. Ἀσχετα μὲ τὸ ἂν ἐνήργησε μὲ δική του πρωτοβουλία ὁ ἀξιωματικὸς ἢ ἐνήργησε κατόπιν διαταγῆς, ἡ ἐντύπωση ποὺ δημιούργησε ἢ εἰδήση τῶν ἐπαφῶν τότε στὴν Αἴγυπτο ἦταν δυσμενέστατη ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στοὺς παροίκους ποὺ ὑποστήριζαν τὴν πολιτικὴ τοῦ ΕΑΜ καὶ συνδύαζαν τὶς δύο παραπάνω εἰδήσεις, βγάζοντας τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ μετέπειτα στάση τῶν Βρεταννῶν ἀπέναντι στοῦ ΕΑΜ - ΕΛΑΣ θὰ ἦταν ἐχθρική.⁷⁸ Ὅλες οἱ παραπάνω ἐνδείξεις, καὶ κυρίως ἡ ἀδυναμία τῆς κυβέρνησης νὰ ἐπιβάλλει τὴ θέλησή της στὸν Γεώργιο, ὀδήγησαν τὸν Γ. Ροῦσσο νὰ παραιτηθεῖ τὸν Νοέμβριο, παραμένοντας τυπικὰ στὴ θέση του μέχρι τὶς ἀρχὲς Ἰανουαρίου. Ὁ ΕΑΣ, στὸν ἀπολογισμό του τὸν ἴδιο μῆνα, ἔθετε σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς ἄμεσες ἐπιδιώξεις τῆς ὀργάνωσης τὴν ἐνοποίηση τοῦ ἀγώνα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, κάτω ἀπὸ μιὰ κοινὴ καθοδήγηση.⁷⁹ Ἡ θέση αὐτὴ ἀντανακλοῦσε τὶς ἀπόψεις τοῦ ΕΑΜ. Εἶχαν ἤδη ἀρχίσει ἐπαφές μεταξὺ τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ τῶν πολιτικῶν στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ τὸ ΕΑΜ εἶχε δεῖξει προθυμία νὰ ἐξετάσει τὴ δυνατότητα συνεργασίας μὲ τοὺς πολιτικοὺς καὶ τὴν κυβέρνηση. Τὸν Ἰανουάριο ἄρχισαν νὰ διατυπώνονται καὶ ἀντιπροτάσεις μεταξὺ τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ ΕΑΜ μέσω τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ.⁸⁰ Ἐνῶ οἱ συνομιλίες ἦσαν μυστικὲς διέρρευσαν φήμες στὴν Αἴγυπτο γιὰ προσέγγιση κυβέρνησης καὶ ΕΑΜ, γεγονός ποὺ ἀνησύχησε τοὺς φιλομοναρχικοὺς παροίκους. Προχώρησαν λοιπὸν στὸ σχηματισμὸ ὀργάνωσης μὲ τίτλο «Πανελλήνιος Ἐνωσις» στὸ Κάιρο καὶ σὲ ἄλλες πόλεις, γιὰ νὰ καταστήσουν γνωστὴ τὴν ἀφοσίωση ἑνὸς τμήματος τῆς παροικίας στὸν Γεώργιο Β΄ καὶ τὴν ἀντίθεσή του σὲ συναλλαγές κυβέρνησης καὶ ἀριστερῶν. Ἡ ἐμφάνιση φιλομοναρχικῆς παροικιακῆς ὀργάνωσης εἶναι ἄλλη μιὰ ἐνδειξη τῆς ἐπίδρασης ποὺ εἶχε στὴν παροικία ἡ στενὴ ἐπαφή μὲ τὶς ἐλληνικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις. Ἡ «Πανελλήνιος Ἐνωσις» δραστηριοποιήθηκε ἰδιαίτερα μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1944 καὶ εἰδικὰ στὴν περίοδο τοῦ ἐμφύλιου πολέμου στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ἐπαφές τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης μὲ τοὺς πολιτικοὺς παράγοντες στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ ΕΑΜ συνεχίστηκαν καὶ τὸν Φεβρουάριο χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τὸ ΕΑΜ ἀποφάσισε νὰ δώσει λύση στὸ ἀδιέξοδο τῶν συνομιλιῶν, σχηματίζοντας στὶς 10 Μαρτίου τὴν «Πολιτικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐθνι-

78. Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σ. 151· Β. Νεφελούδης, *Ἕλληνες Πολεμιστὲς στὴ Μέση Ἀνατολή*, Ἀθήνα 1945, σσ. 38 - 40. Γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ, βλέπε Η. Fleischer, "The Don Stott Affair", στὸ Μ. Sarafis ed. *Greece From Resistance to Civil War* Λονδίνο 1980, σσ. 91 - 103 καὶ 103 - 107.

79. *Ἕλλην*, ὁ.π., ἀρ. 24.

80. Γιὰ πῶς ἐκτενῆ περιγραφὴ, βλέπε γιὰ παράδειγμα: Χ. Ρίχτερ, *1936 - 1946. Δύο Ἐπαναστάσεις καὶ Ἀντεπαναστάσεις στὴν Ἑλλάδα*, τ. Β΄, Ἀθήνα 1973, σσ. 83 - 86.

κῆς Ἐπελευθέρωσης» (ΠΕΕΑ), ποὺ εἶχε σκοπὸ τὸν σχηματισμὸ κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας. Μὲ τὸ σχῆμα αὐτό, ποὺ περιλάμβανε ἄτομα ποὺ δὲν ἦσαν μέλη του, τὸ ΕΑΜ ἐμφανιζόταν σὰν νὰ προχωρεῖ ἡδη σὲ σχηματισμὸ μιᾶς τέτοιας κυβέρνησης, πράγμα ποὺ ὑποχρέωνε τὴν ἐξόριστη κυβέρνησις νὰ μὴ καθυστερεῖ καὶ νὰ πάρει συγκεκριμένη θέση ἀπέναντι στὶς προτάσεις τῆς ΠΕΕΑ γιὰ ἐνότητα. Ὁ Τσουδερὸς πληροφορήθηκε ἀμέσως τὸν σχηματισμὸ τῆς ΠΕΕΑ καὶ σὲ λίγες μέρες ἔλαβε μῆνυμά της ποὺ ζητοῦσε συνεργασία. Ἀπάντησε πὼς ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση θὰ συνέχιζε συνομιλίες μὲ τοὺς πολιτικοὺς παράγοντες στὴν Ἀθήνα καὶ μὲ τὸ ΕΑΜ, μὲ σκοπὸ τὸν σχηματισμὸ ἐθνικῆς κυβέρνησης, χωρὶς ν' ἀναφερθεῖ συγκεκριμένα στὴν ΠΕΕΑ ἢ τις προτάσεις της,⁸¹ ἀλλὰ δὲν ἀνακοινώθηκε τίποτε σχετικὰ. Ἡ εἶδησις τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῶν προτάσεων τῆς ΠΕΕΑ ἔγινε πλατιά γνωστὴ στὴν Αἴγυπτο. Στὸ μεταξὺ ἡ ΠΕΕΑ ἀπάντησε πὼς συμφωνοῦσε μὲ τὸν σχηματισμὸ ἐθνικῆς κυβέρνησης ἀλλὰ ζητοῦσε νὰ μὴ συνεχιστοῦν οἱ καθυστερήσεις. Οὔτε καὶ τότε ἀνακοινώθηκαν οἱ ἐπαφὲς ἀπὸ τὴν κυβέρνηση καὶ δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὴν ΠΕΕΑ καὶ πὼς προσπαθοῦσε νὰ κερδίσει χρόνο. Ἡ εἶδησις τῆς δημιουργίας τῆς ΠΕΕΑ προκάλεσε μεγάλο ἐνθουσιασμὸ στὴ Μέση Ἀνατολή. Ὁ Βρεταννὸς πρεσβευτὴς γιὰ τὴν Ἑλλάδα Leeper ἔστειλε στὸ Λονδίνο τὴν ἐξήγησή του :

«Ἡ Ἑλληνικὴ (κοινὴ) γνώμη στὴ Μέση Ἀνατολή, ἀκόμη ὄχι ἐπαρκῶς πληροφορημένη γιὰ τὸν πραγματικὸ χαρακτήρα τοῦ ΕΑΜ... εἶχε τώρα, ἐξίσου ἢ καὶ ἀκόμη πιὸ πολὺ, τὴν τάση νὰ ἐξιδανικεύει τὴ νέα ἐπιτροπὴ.»⁸²

Ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ κυβέρνηση κωλυσιεργοῦσε ἐνισχύθηκε ὅσο ἡ τελευταία συνέχιζε τὴ σιγή της. Στις 25 Μαρτίου 1944 ἔγινε συγκέντρωση γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ ἐθνικὴ ἐπέτειος στὸ κοινοτικὸ στάδιο τῆς Ἀλεξάνδρειας ποὺ γέμισε ἀσφυκτικὰ μὲ 30.000 παροίκους, ναῦτες, φαντάρους, ἀξιωματικούς καὶ ναυτεργάτες. Στὴν ὁμιλία του ὁ Τσουδερὸς ἀπέφυγε νὰ ἀναφερθεῖ στὸ θέμα τῆς ΠΕΕΑ. Ὁ δεῦτερος ὁμιλητὴς ἦταν ὁ Σαλβάγος, ἐκ μέρους τῆς Κοινότητος, ποὺ ἀναφέρθηκε στὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγώνα προκαλώντας ἐκδηλώσεις ἐνθουσιασμοῦ.⁸³ Μιὰ μικρότερη συγκέντρωση ἔγινε τὴν ἴδια μέρα στὸ Κάιρο, χωρὶς νὰ ὑπάρξει κι ἐκεῖ σχετικὴ κυβερνητικὴ δῆλωση. Παράλληλα μὲ τις δύο αὐτὲς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν 25η Μαρτίου, ὀργανώθηκαν ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν ΕΑΣ, ὅπου ἀνακοι-

81. Χ. Ρίχτερ, ὁ.π., σσ. 86 - 87.

82. Ἐπιστολὴ Leeper πρὸς F. O.: «Ἀναφορὰ γιὰ τις Ἑλληνικὲς Ὑποθέσεις, 1 Ἰανουαρίου - 3 Ἀπριλίου 1944» R 8897/9/19, FO 371/43688 : "Greek opinion in the Middle East, still never sufficiently informed on the fine nature of EAM... was now equally or still more disposed to idealise the new committee".

83. Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 173 - 174. Ταχυδρόμος, 26 Μαρτίου 1944.

νώθηκε ἡ ἴδρυση τῆς ΠΕΕΑ. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδήλωση στὸ Κάιρο, ἔγραφε τὴν ἐπομένη ὁ *Ταχυδρόμος* πὼς μίλησε ὁ Γ. Ἀθανασιάδης, διευθυντῆς τῆς Ξενακείου Σχολῆς — καὶ μέλος τοῦ ΕΑΣ — ἀναφερόμενος *«ιδιαιτέρως διὰ τὴν δράση τῶν ἀνταρτῶν μας καὶ ἡ ὀμιλία του διεκόπητο ἀπὸ παταγώδη χειροκροτήματα»*.⁸⁴ Στὴν ἐκδήλωση ποὺ ἐγίνε στὴν Ἀλεξάνδρεια στὸν κατάμεστο κινηματογράφο «Ριάλτο», μίλησε ὁ Θ. Πιερίδης καὶ ἐγκρίθηκε ψήφισμα ὑποστήριξης τῆς ΠΕΕΑ. Τελικά, ὁ Τσουδερὸς μόλις στὶς 27 Μαρτίου δήλωσε πὼς εἶχε σχηματιστεῖ ἡ ΠΕΕΑ καὶ σκοπὸς τῆς ἦταν ὁ σχηματισμὸς κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας.

Ἀλλὰ μέχρι τότε, ἡ ἡγεσία τῶν ἑαμικῶν ὀργανώσεων εἶχε βγάλει τὰ συμπεράσματά της γιὰ τὸ νόημα τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ΠΕΕΑ ἀπὸ τὸ ΕΑΜ καὶ γιὰ τὴ στάση τοῦ Τσουδερῶ. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τῆς ἐκθεσης τοῦ ἡγέτη τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο Γιάννη Σαλλᾶ στὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας ποὺ δημοσιεύτηκαν πρόσφατα,⁸⁵ ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὁδηγοῦσαν στὸ συμπέρασμα πὼς εἶχε συντελεστεῖ μιὰ ὀριστικὴ ρῆξη μεταξὺ ΕΑΜ καὶ ἐξόριστης κυβέρνησης - Βρεταννῶν. Οἱ ἐνδείξεις ποὺ ἐπικαλέσθηκε ὁ Σαλλᾶς ἦσαν τὰ γεγονότα ποὺ μεσολάβησαν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943 καὶ ποὺ περιγράψαμε παραπάνω, καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ κυβέρνηση Τσουδερῶ ἀντιμετώπισε τὴν ΠΕΕΑ. Ἀφοῦ, λοιπόν, ἦταν δεδομένη ἡ «ὀριστικὴ ρῆξη» ΕΑΜ καὶ Βρεταννῶν ὑπῆρχε, κατὰ τὸν Σαλλᾶ, ὁ κίνδυνος εἶτε νὰ διαλυθοῦν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα στὴ Μέση Ἀνατολὴ ἀφοῦ στὴν πλειοψηφία ἦσαν «δημοκρατικὰ» εἶτε νὰ γίνουν νέες ἐκκαθαρίσεις τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ΠΕΕΑ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ στρατεύματα ἀργότερα κατὰ τοῦ ΕΛΑΣ.⁸⁶ Ἔτσι, σὲ εἰδικὴ συνδιάσκεψη τῶν ἀντιφασιστικῶν ὀργανώσεων, ὁ Σαλλᾶς πρότεινε πὼς οἱ ἔνοπλες δυνάμεις ἔπρεπε νὰ ἐκδηλωθοῦν ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ μὲ ὑπογραφή ὑπομνημάτων,⁸⁷ ὥστε νὰ δείξουν τὴν ἀπομόνωση τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ ἐπιπλέον νὰ καταστήσουν πιὸ δύσκολη τὴν ἐνδεχόμενη διάλυσή τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ δεχθεῖ τοὺς ὅρους τῆς ΠΕΕΑ. Ὅταν ἐνημερώθηκαν τὰ στελέχη τοῦ ΕΑΣ πὼς ἡ συνδιάσκεψη συμφώνησε μὲ τὴν εἰσήγηση τοῦ Σαλλᾶ, διατύπωσαν ἀμέσως δισταγμοὺς καὶ ἀμφιβολίες.⁸⁸ Ἀμφιβολίες ἐξέφρασαν ἐπίσης ὀρισμένα μέλη τῆς «Ἐπιτροπῆς Συντονισμοῦ Ἀγῶνα» (ΕΣΑ) ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν Αἴγυπτο τὸν Νοέμβριο τοῦ 1943 ἀπὸ πολιτικούς παράγοντες ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ

84. *Ταχυδρόμος*, στὸ ἴδιο.

85. H. Fleischer, ὁ.π., σσ. 33 - 35.

86. Στὸ ἴδιο.

87. Ἄρθρα Β. Νεφελοῦδη στὴν Ἐφημερίδα *Ἀγῆ*, 3 καὶ 5 Δεκεμβρίου 1978.

88. Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 176 - 177.

τὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν Ἰταλία — ὅπου εἶχαν κρατηθεῖ αἰχμάλωτοι — καὶ ὑποστήριζαν τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ.⁸⁹ Ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν ὁ Βασίλης Νεφελούδης, προπολεμικὰ μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ ΚΚΕ, ὁ ὁποῖος ὅμως συμφώνησε μὲ τὸν Σαλλᾶ.⁹⁰ Παρόλο πὺ τὰ περισσότερα στελέχη τοῦ ΕΑΣ διαφωνοῦσαν μὲ τὴν τακτικὴ τῆς ἐαμικῆς ἡγεσίας, ἡ ὀργάνωση συμμετεῖχε στὶς κινήσεις πὺ ἀκολούθησαν. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως πὺ ἀποφασίστηκε πὺς ἔπρεπε νὰ ἐκδηλωθοῦν οἱ ἐνοπλεις δυνάμεις, ὁ ρόλος τοῦ ΕΑΣ ἦταν περισσότερο ἐφεδρικός. Στὶς 31 Μαρτίου, ἡ ὀργάνωση ὑπέβαλε ὑπόμνημα στὸν Τσουδερό ζητώντας τὸ σχηματισμὸ κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας. Παρόμοια ὑπομνήματα παρέδωσαν ἡ ΕΣΑ καὶ μιὰ ἐπιτροπὴ ἀξιωματικῶν πὺ δημιουργήθηκε. Τὴν ἐπομένη ἡ κυβέρνηση συνέλαβε ἕξι ἀπὸ τοὺς δεκατρεῖς ἀξιωματικούς, καὶ οἱ ὑπόλοιποι κατέφυγαν στὸ ἑλληνικὸ φρουραρχεῖο τοῦ Καΐρου, ὅπου ξεσηκώθηκαν οἱ φαντᾶροι σὲ συμπαραστάσή τους, μ' ἀποτέλεσμα νὰ περικυκλωθοῦν ἀπὸ βρετανικὰ στρατεύματα. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δημιούργησε σύγχυση στὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὸ Κάιρο. Στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐγινε στὶς 3 Ἀπριλίου συγκέντρωση τοῦ ΕΑΣ ὅπου μίλησε ὁ Ζερμπίνης γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς συνεργασίας μεταξὺ κυβέρνησης καὶ ΠΕΕΑ.⁹¹ Τὴν ἴδια μέρα συνεδρίασε τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο στὸ Κάιρο, καὶ ὁ Τσουδερός, μπροστὰ στὴν ἐξαπλούμενη ταραχὴ καὶ πλατιὰ ὑποστήριξη τῶν ὑπομνημάτων ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ, παραιτήθηκε. Ὁ Σ. Βενιζέλος ἀνέλαβε χρέη πρωθυπουργοῦ καὶ ἄρχισε συνομιλίες μὲ τὶς ἐαμικὲς ὀργανώσεις μέχρι τὶς 8 Ἀπριλίου.⁹² Πληροφορίες ὅμως πὺς τὸ ναυτικὸ στὴν Ἀλεξάνδρεια εἶχε ἐκδηλωθεῖ ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ καὶ πὺς παρόμοιες κινήσεις εἶχαν παρατηρηθεῖ στὴν πρώτη ἑλληνικὴ ταξιαρχία πὺ ἦταν στρατοπεδευμένη στὴν ἔρημο δυτικὰ τῆς Ἀλεξάνδρειας ὁδήγησαν τὸ Βενιζέλο νὰ συμφωνήσει μὲ τὸν Βρεταννὸ πρεσβευτὴ Leeper, ἥδη ἀπὸ τὶς 4 Ἀπριλίου, πὺς ἔπρεπε νὰ διακοποῦν οἱ συνομιλίες καὶ νὰ συλληφθοῦν οἱ ἐαμικοὶ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μελῶν τοῦ ΕΑΣ.⁹³ Σὲ λίγες μέρες εἶχαν συλληφθεῖ ὄλα σχεδὸν τὰ στελέχη τοῦ ΕΑΣ στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὸ Κάιρο⁹⁴ καὶ ἀποδυναμωμένη πλέον ἡ ὀργάνωση ἔπαψε οὐσιαστικὰ νὰ

89. Λ. Ἀγαπητός, «Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Ἀγῶνα 1944 - 45», Μ. Ἀνατολὴ 1945, σσ. 56 - 59.

90. Ἄρθρα Β. Νεφελούδη, ὁ.π.

91. Τηλεγράφημα Στρατιωτικῆς Διοίκησης Μέσης Ἀνατολῆς πρὸς Ὑπ. Στρατιωτικῶν (W. O.), ἀριθ. 424, 5 Ἀπριλίου 1944, FO 37/43702.

92. Β. Νεφελούδης, ὁ.π., σσ. 51 - 54.

93. Τηλεγράφημα Leeper πρὸς F. O., ἀριθ. 207, 4 Ἀπριλίου 1944, R 7240/30/19, FO 371/43701.

94. Β. Νεφελούδης, ὁ.π., σσ. 54 - 55 καὶ Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 192 - 195.

λειτουργεῖ. Ἄλλωστε, ἡ σύγκρουση τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος μὲ τὴν ἐξόριστη κυβέρνησι καὶ τὶς βρετανικὲς ἀρχὲς σύντομα πῆρε τέτοια μορφή πού ἡ παρέμβαση ἄοπλων πολιτῶν δὲν θὰ εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα. Στὴν Ἰαλεξάνδρεια, πραγματικὴ ἀκυβέρνητη πολιτεία, συνυπῆρχαν δύο κέντρα ἐξουσίας. Ἀπὸ τὴ μιὰ τὸ βρετανικὸ στρατηγεῖο πού διεύθυνε τὶς δυνάμεις του πού εἶχαν περικυκλώσει τὰ πλοῖα, τὰ στρατιωτικὰ κτήρια καὶ τὴν ταξιαρχία στὴν ἔρημο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἑαμικὴ ἡγεσία, ἐγκατεστημένη σὲ μιὰ συνοικία τῆς Ἰαλεξάνδρειας. Καὶ μετὰ τὶς συλλήψεις τῶν στελεχῶν τοῦ ΕΑΣ, εἶχε ἐκφράσει ἀνησυχίες γιὰ τὸν πιθανὸ ρόλο του ὁ στρατηγὸς Wilson, διοικητὴς τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων τῆς Μεσογείου, σὲ τηλεγράφημά του στὸν Churchill :

*«Υπέδειξα στὸν Rajet τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς [τὴν ταξιαρχία] ἀπομακρύνουμε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸ ταχύτερο γιὰ νὰ τοὺς ἀπομονώσουμε ἀπὸ τὶς κομμουνιστικὲς ἐπιρροὲς τῶν μεγάλων πόλεων... Θεωρῶ πὼς εἶναι προτιμότερο νὰ σταλοῦν πρῶτα οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ στὴ Κυρηναϊκὴ ἢ τὴν Τριπολιτῖδα. Ἄν ἔρθουν στὴ Γαλλικὴ Βόρεια Ἀφρικὴ ἴσως ἐπικοινωνήσουν μὲ Γάλλους κομμουνιστὲς στὸ Ἀλγέρι.»*⁹⁵

Τελικὰ, ἡ ἀποδυνάμωση τοῦ ΕΑΣ σήμαινε πὼς ὁ κίνδυνος πού ἀπασχολοῦσε τὸν Wilson δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἔστω καὶ στὴν περίπτωση κάποιας παρέμβασης τῶν παροίκων ὅμως, ἡ βρετανικὴ κυβέρνησι θὰ εἶχε προχωρήσει στὰ σχέδια καταστολῆς τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος. Στις 14 Ἀπριλίου, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ τηλεγραφήματα ὁδηγῶν πού ἔστειλε ὁ Churchill, τόνισε στὸν Leeper : *«Ἄμην σᾶς ἐπηρεάσουν πιθανὰ ἀντιβρετανικὰ αἰσθήματα μεταξὺ Αἰγυπτιωτῶν ἐλλήνων».*⁹⁶ Ἰδιαίτερα, μετὰ τὴ διάλυση τοῦ ΕΑΣ εἶναι δύσκολο νὰ φαντασθοῦμε πὼς θὰ εἶχε ὀργανωθεῖ καὶ ἐκφρασθεῖ παροικιακὴ κίνηση κατὰ τῆς Βρετανικῆς πολιτικῆς. Ὅρισμένα μέλη καὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ ΕΑΣ περιορίστηκαν στὸ νὰ βοηθήσουν μὲ τρόφιμα τοὺς ἐγκλειστους στὰ πλοῖα καὶ τὰ διάφορα κτήρια.

Τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος στὸ τέλος Ἀπριλίου τοῦ 1944 ἀκολούθησε τὸ συνέδριο στὸ Λίβανο, πού καταδίκασε τὴν ἑαμικὴ ἐξέγερση στὴν Αἴγυπτο. Μετὰ ἀπὸ αὐτό, τὰ περισσότερα μέλη τοῦ ΕΑΣ ἀφέθηκαν

95. Στρατηγὸς Wilson πρὸς Churchill, τηλ. T. 828/4, 14 Ἀπριλίου 1944, FO 371/43702: *“I have pointed out to Paget the need for getting these out of Egypt as soon as possible and isolating them from Communist influences in big towns... I think it is better that these Greeks should be sent first to Cyrenaica or Tripolitania. If they come to French North Africa they might contact French communists in Algiers”*.

96. Τηλεγράφημα F. O. πρὸς Leeper, ἀρ. 14, Ἀπριλίου 1944, R 6027/9/19 FO 371/43701: *“Do not be influenced by possible anti British sentiment among local Greeks”*.

ἐλεύθερα καὶ συνεχίστηκε ἡ ἔκδοση τοῦ *Ἑλληνα* ἐνῶ οἱ δικηγόροι Ροῦσσοσ καὶ Λαχωβάρης — στέλεχος τοῦ ΕΑΣ — ἀνέλαβαν τὴν ὑπεράσπιση τῶν κατηγορουμένων γιὰ τὸ κίνημα στὶς δίκες ποὺ ἄρχισαν στὰ ναυτοδικεῖα καὶ στρατοδικεῖα τὸν Ἰούλιο. Τὸ νέο πολιτικὸ κλίμα ποὺ ἐπικρατοῦσε, καθὼς καὶ ἡ καταδίκη τοῦ κινήματος ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ΕΑΜ στὸν Λίβανο, δὲν ἄφηναν περιθώρια γιὰ ἐπανασύσταση καὶ λειτουργία τοῦ «Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Σύνδεσμου» στὸ χῶρο τῆς παροικίας στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ ἴδρυση τοῦ ΕΑΣ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἀπόσπασης τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ σοσιαλιστικὴ πολιτικὴ ὀργάνωση ποὺ λειτουργοῦσε στὴν Αἴγυπτο πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο μὲ τὴ συμμετοχὴ ξένων καὶ Αἰγυπτίων. Γνωρίζουμε πὼς ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν τοὺς Ἑλληνες νὰ ὀργανωθοῦν ξεχωριστὰ τὸ 1940 ἦταν ἡ ἀποψὴ τους πὼς ἔτσι θὰ ἀντιμετώπιζαν καλύτερα τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν ἑλληνικῶν πολιτικῶν προβλημάτων, ἀποψη ποὺ φάνηκε νὰ δικαιώνεται ὅταν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση καὶ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα μεταφέρθηκαν ἐκεῖ. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι λόγοι γιὰ τὸν διαχωρισμό. Ἡ μελέτη τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο, εἰδικὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1930, δὲν ἔχει προχωρήσει ἀκόμη τόσο ὥστε νὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ἀναζητήσουμε ἄλλες πιθανὲς αἰτίες, συνδεδεμένες ἴσως μὲ τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς ὀργάνωσης καὶ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐθνικότητες ποὺ συμμετεῖχαν σ' αὐτήν. Σημειῶνουμε, ὅμως, πὼς ὁ διαχωρισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀνέτρεπε τὴν εἰκοσάχρονη τακτικὴ συνεργασίας τῶν ξένων, καὶ μεταξύ τους καὶ μὲ τὸ ντόπιο στοιχεῖο, ποὺ ἀκολουθοῦσε τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα στὴν Αἴγυπτο. Δὲν ἦταν ὥστόσο μόνο αὐτὴ ἡ ὀργανωτικὴ καινοτομία ποὺ διαφοροποιοῦσε τοὺς Ἑλληνες ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο σοσιαλιστικὸ κίνημα τῆς Αἰγύπτου, ἦταν καὶ μιὰ παράλληλη ἀλλαγὴ πολιτικοῦ προσανατολισμοῦ ποὺ ἀκολούθησαν. Ἡ ὀργανικὴ τους ἔνταξη στὸ ἑλληνικὸ ἑαμικὸ κίνημα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς σήμαινε προσαρμογὴ στὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς τοῦ ΕΑΜ καὶ ἀναφερόταν στὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδας. Οἱ σοσιαλιστὲς Ἑλληνες πάροικοι ἄφηναν λοιπὸν κατὰ μέρος τὴν ἀντιιμπεριαλιστικὴ στρατηγικὴ καὶ διεθνιστικὴ τακτικὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος γιὰ νὰ συγκεντρώσουν τὶς προσπάθειες τους γύρω ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα καὶ τὴν προοπτικὴ τῆς μεταπολεμικῆς δημοκρατικῆς πορείας τῆς Ἑλλάδας.⁹⁷

Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ σχηματισμοὶ ἔτσι καὶ τὸ ἑαμικὸ κίνημα εἶχε σὰν κεντρικὸ του στόχο τὴν αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς του στὶς ἐνοπλες

97. Ὁ Ν. Ψυρούκης θεωρεῖ μάλιστα τὴν ἐνέργεια αὐτὴ «σημάδι τῆς βαθειᾶς παροικιακῆς παρακμῆς», (στὸ βιβλίο του *Τὸ Νεοελληνικὸ Παροικιακὸ Φαινόμενο*, Ἀθήνα 1977, σ. 236).

δυνάμεις, ἀφοῦ οἱ τελευταῖες μποροῦσαν νὰ παρέμβουν ἀποφασιστικά στή διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης, ὅπως φάνηκε καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα τὸν Μάρτιο τοῦ 1943. Ὁ βασικός του στόχος ἦταν νὰ κυριαρχήσει στὶς ἔνοπλες δυνάμεις. Συνεπῶς τὸ ζήτημα τοῦ προσεταιρισμοῦ τῆς παροικίας ἦταν δευτερεύουσα ἐπιλογή καὶ ἡ ἠγεσία τοῦ κινήματος θεώρησε τὴν παροικία περισσότερο σὰν μιὰ ἐφεδρεία στὸν ἀγώνα τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ ὄχι σὰν ἓνα παράγοντα ποὺ μποροῦσε νὰ ἐπιδράσει καθοριστικὰ στὰ γεγονότα. Φαίνεται πὼς ἡ ἱεράρχηση αὐτὴ δὲν ἀμφισβητήθηκε σοβαρὰ ἀπὸ τὸν ΕΑΣ γιατί ἡ ὀργάνωση ἀρκέστηκε σὲ μιὰ ἀναπαραγωγή τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ στὸν παροικιακὸ χῶρο τονίζοντας πὼς οἱ Ἕλληνες στὴν Αἴγυπτο ἦσαν κομμάτι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ πὼς ἔπρεπε νὰ συμπαρασταθοῦν στὸν ἀγώνα του, τόσο στὸ ἐσωτερικὸ, ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, ἐννοώντας μὲ τὸ τελευταῖο πάλι τὶς ἔνοπλες δυνάμεις στὴ Μέση Ἀνατολή. Ἡ ἔκκληση αὐτὴ δὲν συνοδεύεταν ἀπὸ μιὰ γενικότερη ἐπεξεργασία τῶν ἐπιπτώσεων ποὺ θὰ εἶχε στὸν παροικιακὸ ἑλληνισμό ἢ πιθανὴ ἐπικράτηση τοῦ ΕΑΜ στὴν Ἑλλάδα, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ κίνητρα γιὰ συμμετοχὴ στὸν ἀγώνα νὰ παραμένουν ἐθνικά. Βέβαια ἡ τακτικὴ αὐτὴ τοῦ ΕΑΣ ἔφερε τὶς σημαντικὲς ἐπιτυχίες τῆς ἔκθεσης καὶ τοῦ ἐράνου. Ἦδη, ὅμως, ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1943 εἶχαν ἀρχίσει νὰ φαίνονται οἱ πολιτικὲς ἀντιθέσεις τοῦ ΕΑΜ τόσο μὲ τοὺς Βρεταννοὺς ὅσο καὶ μὲ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ κόμματα. Ὁ ΕΑΣ ὅμως παρέμενε στὴν τακτικὴ του, ἀκόμη καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1944, μιλώντας γενικὰ γιὰ τὴν ἀνάγκη κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας μὲ συμμετοχὴ τοῦ ΕΑΜ, ἀπευθυνόμενος δηλαδὴ στὸ ἐθνικὸ αἶσθημα τοῦ συνόλου τῆς παροικίας. Ἀφοῦ ἡ παροικία ἀποτελοῦσε ἓνα, ταξικὰ, ἀνομοιογενὲς κοινωνικὸ σύνολο ἦταν φανερὸ πὼς τὰ κοινωνικὰ στρώματα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο αὐτὸ θὰ ἀντιμετώπιζαν διαφορετικὰ τὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στοὺς πολιτικοὺς σχηματισμοὺς, τὴν ἐξόριστη κυβέρνησι καὶ τοὺς Βρεταννοὺς. Παραμένοντας στὴν τακτικὴ τῶν «ἐθνικῶν κινήτρων» ὁ ΕΑΣ δὲν διέκρινε τὶς ἀντιθέσεις καὶ δὲν ἐφάρμοσε μιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ ποὺ θὰ προσέλκυε τὰ στρώματα ποὺ δὲν ταῦτιζαν τὰ συμφέροντά τους μὲ τὸ παλάτι, τὴν ἐξόριστη κυβέρνησι, τοὺς βενιζελικοὺς πολιτικοὺς καὶ κυρίως τὴ βρεταννικὴ κυβέρνησι.

Ἡ ὄξυνση τῶν ἀντιθέσεων τοῦ ΕΑΜ καὶ τῶν Βρεταννῶν ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1943 εἶχε μεγάλη σημασία γιὰ τὴν παροικία καὶ ἐπέδρασε καθοριστικὰ στὶς πολιτικὲς τῆς ἐπιλογές. Οἱ Ἕλληνες στὴν Αἴγυπτο εἶχαν συμβάλει στὴν ἀνάπτυξη τῆς χώρας καὶ εἶχαν συγχρόνως πλουτίσει σὲ βάρος τοῦ λαοῦ τῆς, στηριγμένοι ἀπὸ τὸ 1882 πάνω στὴ βρεταννικὴ ἐξουσία στὴν Αἴγυπτο. Ἡ Βρεταννία ὑπῆρξε ἀπὸ τότε ἡ ἐγγυήτρια μεγάλη δύναμη γιὰ τὰ προνόμια τῶν ξένων στὴν Αἴγυπτο. Παρόλο ὅτι εἶχε παραιτηθεῖ ἐπίσημα ἀπὸ αὐτὸν τὸ ρόλο τὸ 1936, συνέχιζε νὰ ἐνδιαφέρεται στρα-

τηγικά καὶ οἰκονομικά γιὰ τὴν Αἴγυπτο, καὶ ἡ «ἐπανακατάληψη» τῆς χώρας ἀπὸ τὰ στρατεύματά της τὸ 1940 ἐπανεφέρε οὐσιαστικά τὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς. Τὰ οἰκονομικά καὶ πολιτικά συμφέροντα τῶν ξένων ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βρετανικὴ παρουσία καὶ συγχρόνως ἡ παραδοσιακὰ φιλοβρετανικὴ ἰδεολογία μεγάλου τμήματος τῆς παροικίας ἐνισχύθηκε, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπὸ τὸ ρόλο τῆς Βρετανίας στὸν πόλεμο.

Τὴν ἡγεσία τοῦ ΕΑΣ ἀποτελοῦσαν διανοούμενοι, ἕνα κοινωνικὸ στρῶμα τῆς παροικίας ποὺ δὲν εἶχε ἄμεσα πολιτικά ἢ οἰκονομικά συμφέροντα ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση τῆς Αἴγυπτου ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς. Γνωρίζοντας καλὰ ὅμως τίς ἀπόψεις τῆς πλειοψηφίας τῆς παροικίας, θὰ ἀντιλήφθηκαν ἀμέσως πὼς μιὰ ἐνδεχόμενη σύγκρουση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων μὲ τοὺς Βρεταννοὺς τὸν σκληρὸ ἐκεῖνο Ἀπρίλιο τοῦ 1944 θὰ ἐθεωρεῖτο καταστροφικὴ γιὰ τὰ οἰκονομικά καὶ πολιτικά συμφέροντα τῆς παροικίας. Ὡστόσο, δέχθηκαν νὰ συμμετάσχουν στὴν «ἐκδήλωση» παραμένοντας πιστοὶ στὴν ἱεράρχηση τῶν στόχων τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος θυσιάζοντας ταυτόχρονα τὴν ὑποστήριξη ποὺ ἀπολάμβανε μέχρι τότε ἀπὸ τοὺς παροίκους ποὺ ἦταν ἰδεολογικά ἀπροετοίμαστοι γιὰ τέτοιο βῆμα. Ἀπὸ τὴ στιγμή αὐτὴ ἐγκατέλειψε τὸν ἀπλὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ του χαρακτήρα καὶ πέρασε πλεον σὲ μιὰ πράξη ἀντιμπεριαλιστικῆ, παρόλο ὅτι δὲν εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ἀπαραίτητη πολιτικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ὑποδομὴ: εἶχε διαχωριστεῖ ὀργανωτικά καὶ πολιτικά ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα τῆς Αἴγυπτου, ποὺ κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς συνθήκες ἴσως θὰ εἶχε συμβάλει στὴν πολιτικὴ ἀποσταθεροποίηση τῆς βρετανικῆς ἐξουσίας στὴν Αἴγυπτο.⁹⁸ Δὲν εἶχε προετοιμάσει ἰδεολογικά τὴν παροικία γιὰ μιὰ τέτοια σύγκρουση ἀφοῦ δὲν εἶχε ἀμφισβητήσει ἀπὸ τὰ πρὶν τὸ ρόλο τῶν Βρετανῶν στὴν Αἴγυπτο καὶ δὲν εἶχε θέσει ἐρωτηματικά γιὰ τὴ στάση τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντί τους. Ὅταν, λοιπόν, οἱ βρετανικὲς δυνάμεις κατέστειλαν τὸ κίνημα, σήμανε καὶ τὸ τέλος τῆς ἑαμικῆς ὀργάνωσης τῶν παροίκων στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ δεκαεξάμηνη δράση τοῦ ΕΑΣ ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ σελίδα, τόσο τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν Αἴγυπτο ὅσο καὶ τῆς ἱστορίας τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ὀργανώσεων ποὺ λειτούργησαν στὶς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ ἀγῶνες τοῦ ΕΑΣ εἶχαν ἀντίκτυπο στὶς πολιτικὲς ἐξελιξεις στὸν αἰγυπτίωτὴ ἑλληνισμό ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐθνικοαπελευθερωτικὴ ἐπανάσταση στὴν Αἴγυπτο τὸ 1952.

Ἐξετάσαμε ἐδῶ τίς συγκεκριμένες ἀδυναμίες τῆς λειτουργίας τοῦ ΕΑΣ γιὰ νὰ φωτίσουμε τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν γιὰ μιὰ ὀργάνωση μὲ

98. Γιὰ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα στὴν Αἴγυπτο τὰ χρόνια ἐκεῖνα, βλέπε J.-P. Thieck, *La Journée du 21 Fevrier 1946 dans l'Histoire du Mouvement National Egyptien*, ἀ δημοσιεῖτο DES, Πανεπιστήμιο Παρισιοῦ VIII, 1976.

σοσιαλιστικὸ ἢ ἔθνικοαπελευθερωτικὸ προσανατολισμὸ ποὺ βρίσκεται σὲ μιὰ παροικία τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ παρατηρήσεις μας ἀφοροῦν βέβαια στὸν «Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Σύνδεσμο» στὴν Αἴγυπτο ἀλλὰ ὀδηγοῦν σὲ ζητήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὴ μελέτη παρομοίων ὀργανώσεων στὶς ἑλληνικὲς παροικίες στὸ ἐξωτερικόν. Ἀναγκαστικά, θὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰ ἀπλὴ ἀπαρίθμηση τῶν ζητημάτων αὐτῶν: Οἱ σχέσεις τῶν παροίκων μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ βαθμὸς ἐπίδρασης τῆς ἐλλαδικῆς πολιτικῆς στὴν παροικία. Ἡ ὕπαρξη ἢ μὴ ἀποικιακῆς δυνάμεις στὸ χῶρο καὶ ὁ βαθμὸς ἐξάρτησης ἀπ' αὐτὴν τῆς παροικίας καθὼς καὶ οἱ σχέσεις τῆς ἀποικιακῆς δυνάμεις μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ταξικὴ σύνθεση τῆς παροικίας καὶ ἡ κοινωνικὴ θέση τῶν κυριότερων στρωμάτων τῆς ἐπὶ τὴ χώρα ἐγκατάστασής τους. Ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξης τοῦ ντόπιου σοσιαλιστικοῦ ἢ ἔθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν ἀποκλείουν φυσικὰ καὶ ἄλλα ποὺ σίγουρα θὰ ἐμφανιστοῦν ὅσο προχωρᾷ ἡ μελέτη παρομοίων μὲ τὸν ΕΑΣ ὀργανώσεων στὸν ἑλληνισμό τοῦ ἐξωτερικοῦ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΨ